

Iz knjižne izdaje

Predgovor

Zasnova in zgradba *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika*

Primeri slovarskega sestavka

Seznam krajšav

SNOJ, Jerica, AHLIN, Martin,
LAZAR, Branka, PRAZNIK, Zvonka
(2016): *Sinonimni slovar slovenskega jezika*. Ljubljana: Založba ZRC.

Predgovor

Leta 1991 je bil dokončan in leta 2014 v drugi izdaji deloma dopolnjen *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, v katerem so predstavljeni pomeni slovenskih besed in besednih zvez. Toda prikaz pomenske ravnine danega jezika ni celovit, če ne omogoča pregleda nad sinonimi, tj. besedami in besednimi zvezami, ki imajo podoben pomen in se v besedilih pojavljajo v vlogi variantnih poimenovanj. Ta pregled sedaj prinaša *Sinonimni slovar slovenskega jezika*, v katerem je za slovenski jezik prvič sistematično prikazano, katere besede in besedne zveze se povezujejo s skupnim pomenom. Delo je nastalo v Leksikološki sekciji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša Znanstvenoraziskovalnega centra SAZU in sledi slovaropisnemu izročilu te ustanove. Vsi štirje njegovi avtorji so bili uredniki pri prvi izdaji *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* in pri *Slovarju Slovenskega pravopisa* iz leta 2001; zasnova in izdelava *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* izhaja iz njihovih dolgoletnih slovaropisnih izkušenj.

Kot tip slovarskega priročnika je sinonimni slovar razmeroma ohlapno določen tako v slovaropisni teoriji kot v slovaropisni praksi. To ni presenetljivo glede na značaj in bistvo sinonimije. V jezikoslovnih teorijah je splošno sprejeto pojmovanje, da popolnih sinonimov kot pomensko povsem enakih jezikovnih izrazov v jeziku ni. Določanje meril in leksikografskih postopkov, s katerimi se praktično ugotavlja sinonime za prikaz v slovarju, je zahtevno in z ozirom na vselej omejeno poznavanje jezikovne realnosti včasih tudi negotovo. O slovaropisnem značaju sinonimnega slovarja pogosto odloča že obstoječe slovarsko izročilo, ki v danem jezikovnem okolju utrjuje prisotnost določenega tipa sinonimnega slovarja. Z ozirom na vse to je razumljivo, da so obstoječi sinonimni slovarji različnih jezikov po slovarski zasnovi in obsegu raznoliki.

Sinonimni slovar slovenskega jezika se sicer ni mogel zgledovati pri predhodniku, kot slovarski priročnik za slovenski jezik pa se nujno navezuje na slovaropisno izročilo, posredovano v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Povezanost je neposredno razvidna v nekaterih temeljnih postavkah slovarske zasnove. Tako kot v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* se leksikalni pomen v *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* pojmuje kot določljiva danost, ki se ugotavlja na osnovi najbolj tipičnih besednih zvez. Skupni pomen, ki utemeljuje povezovanje sinonimov v niz, ima vlogo skupnega imenovalca vseh členov sinonimnega niza. Opisan je v razlagi, individualna pomenska vrednost posameznih sinonimov pa je razvidna iz posebnih oznak. Rabo sinonimov prikazujejo slovarska ponazorila, preverjena neposredno v besedilnem gradivu.

Ob tem, da spoštuje slovaropisno izročilo *Slovarja slovenskega knjižnega jezika*, upošteva *Sinonimni slovar slovenskega jezika* pridobitve leksikologije ter leksikografske teorije iz obdobja, ki ločuje ti dve deli. V tem okviru ima pomembno mesto vse globlja uzaveščenost leksikalnega pomena kot nerazdružne povezave denotativnega pomena in skladijske vloge ter konotativnosti in pragmatike. To pojmovanje omogoča ustrezno objektivno obravnavo pomenske podobnosti kot bistva sinonimije. Dejstvo, da sta dve besedi ali besedni zvezi sinonima, namreč ne zadeva izolirano samo te dvojice besed ali besednih zvez v njuni statični poimenovalni vlogi, pač pa še druge jezikovne danosti (npr. izbiro stavčnega vzorca, besedilno zvrst, zvrstno-stilno označenost). Temu pogledu na leksikalne sinonime ustreza pojem *sinonimija* kot združevalni pojem za jezikovne danosti, povezane z variantnostjo ubesedovanja; s tem se – v skladu s siceršnjim slovenističnim slovaropisjem – povezuje odločitev za uporabo izraza *sinonim* ob sicer možnem izrazu *sopomenka*.

Pri oblikovanju zasnove *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* je bil odločilen namen, da slovar vključuje leksikalne sinonime v čim širšem obsegu, brez omejitev na ravni kategorialne različnosti poimenovane predmetnosti in brez omejitev na ravni besednovrstne kategorialnosti. To izho-

dišče je za ugotavljanje sinonimov narekovalo obravnavo čim večjega števila slovenskih besed in besednih zvez. Za *Sinonimni slovar slovenskega jezika* v tej izdaji je bilo s stališča sinonimije sistematično upoštevano vse slovensko besedje, ki je bilo doslej pomensko določeno v slovenskih splošnih slovarjih, tj. v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in v *Slovarju novejšega besedja*. Priložnostno se je upoštevalo tudi besedje iz drugih slovenskih slovarjev. *Sinonimni slovar slovenskega jezika* tako vključuje celotno sinonimijo osrednjega poimenovalnega fonda slovenskega jezika. Pomenski opisi v upoštevanih slovarjih so imeli vlogo gradivnega vira. Pri utemeljevanju zasnove in snovanju posameznih slovarskih sestavkov za prvi slovenski sinonimni slovar je bilo sicer treba mnoga pomenslovna in slovaropisna vprašanja rešiti na novo.

Vsak slovarski priročnik teži že po svoji naravi h gospodarnosti slovarskega prikaza, in to velja tudi za *Sinonimni slovar slovenskega jezika*. V slovarju navedeni sinonimni nizi so le jedrnatih slovaropisno formalizirani povzetki ugotovljenih sinonimnih razmerij, v katerih so z ustreznimi slovaropisnimi sredstvi (slovnične oznake, zvrstno-stilne oznake, besedilna ponazorila poleg pomenskih razlag) prikazane svojske pomenske lastnosti posameznih sinonimov. Vsak sinonimni niz bi sicer lahko bil predmet specialne študije, v kateri bi edino bilo mogoče natančno osvetliti pomensko svojskost vsakega sinonima in njegovo različnost v razmerju do drugih sinonimov niza. Slovarski sestavki nazorno kažejo, da bistvo sinonimije ni v pomenski prekrivnosti besed in besednih zvez, pač pa v omogočanju poimenovalne variantnosti, namenjene čim bolj ustreznemu ubesedovanju različnih vsebin.

Področje slovenske sinonimije je sicer obsežnejše od prikazanega v slovarju in se nenehno širi, tako da ugotovljeni sinonimni nizi ne po številu ne po obsežnosti niso dokončni. Pri tem je pomembno, da tako slovarska zasnova kot tudi sedanja uresničitev *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* omogočata takojšnje in sprotno dopolnjevanje že ugotovljenih sinonimnih nizov z novimi nizi, dopolnjevanje že ugotovljenih sinonimov z novimi, še navedenimi sinonimi, kot tudi razširitev zasnove z obsežnejšim prikazom tipične besedilne zamenljivosti na ravni posameznih besednih zvez. Zasnova *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* dopušča, da se bo slovar v prihodnjih izdajah čim bolj sproti in neovirano odzival na nenehno spreminjanje zunajjezikovne in jezikovne stvarnosti in bo učinkovito premoščal omejitve, ki jih tehnično-organizacijsko vključuje prav vsaka posamezna izdaja slovarja.

Z obsežnim prikazom sinonimov slovenskega jezika *Sinonimni slovar slovenskega jezika* ni le novi jezikovni priročnik za slovenski jezik, pač pa je hkrati uporabni praktični prispevek za prihodnja slovarska dela in obsežen gradivski vir za jezikoslovne raziskave. Kot prvi sinonimni slovar za slovenski jezik nosi med drugim odgovornost za vzpostavitev določenega pojmovanja, kaj je v slovaropisju sinonim, katero vlogo ima sinonimija v poimenovalnem sistemu in katero pri ubesediteljenju. Zato je v uvodu natančneje utemeljena slovarska zasnova in podrobno opisana slovarska zgradba. Vendar pa poznavanje uvoda ni potrebno za praktično uporabo slovarja na ravni spoznavanja sinonimov kot variantnih poimenovanj. Praktični uporabi je namenjen shematski prikaz zgradbe slovarskih sestavkov na začetku knjige in seznam krajšav, slovarskih oznak in znakov na koncu knjige. Oba pripomočka omogočata lahko in hitro razumevanje slovarskega besedila.

Glavni namen *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* je gotovo ta, da kot jezikovni priročnik uporabniku omogoča čim lažje najti odgovor na vprašanja v zvezi s sinonimi. Vendar pa slovar vlogo praktičnega priročnika tudi presega. Po svoji vsebini je namreč zanimiva knjiga, ki bralca vodi po razkošju poimenovalne in ubeseditvene variantnosti slovenskega jezika, ga spodbuja k jezikovni ustvarjalnosti in mu ob tem omogoča svojski užitek, uresničljiv edino ob dejavnem stiku z jezikom, še zlasti z materinščino.

Ljubljana, avgusta 2016

Jerica Snoj
Glavna urednica

Zasnova in zgradba

Sinonimnega slovarja slovenskega jezika

Uvodno poglavje osvetljuje pomenoslovne in slovaropisne danosti, ki določajo vsebino in obliko *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika*. Ker sama strukturiranost slovarskega sestavka najbolj stvarno odraža bistvene značilnosti pojmovanja leksikalne sinonimije, na katerem temelji slovar, se večji del uvoda posveča podrobnemu opisu zgradbe slovarskih sestavkov in z opisom posameznosti omogoča vpogled v *Sinonimni slovar slovenskega jezika* kot celovito slovaropisno delo.

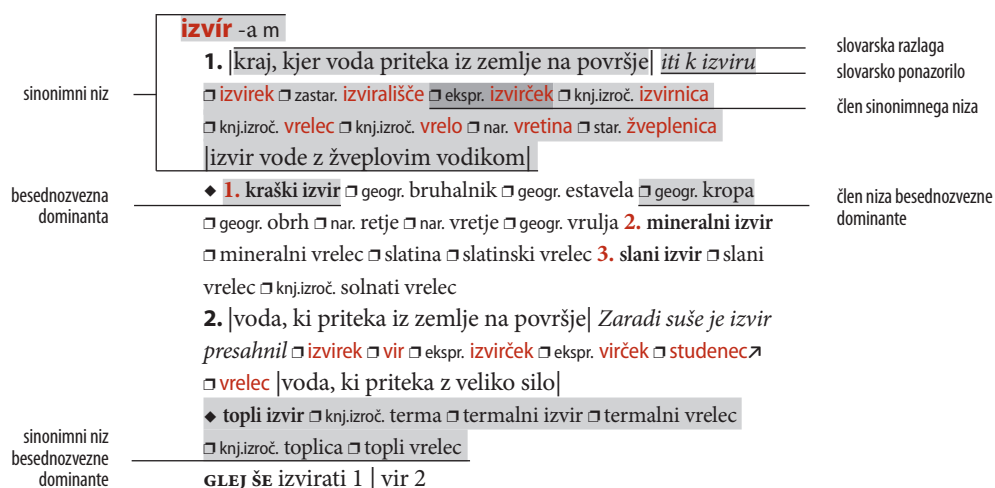
O vsebini *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika*

Sinonimni slovar slovenskega jezika (v nadaljevanju tudi SSSJ) je jezikovni priročnik, v katerem so navedene izrazno različne besede in besedne zveze s podobnim pomenom, imenovane sinonimi ali sopomenke. Slovar na osnovi jezikoslovnih spoznanj prikazuje leksikalno sinonimijo kot področje pomenske ravnine slovenskega jezika. Navajanje sinonimov je na določeni način urejeno v skladu s slovaropisnimi zahtevami in svojskost vsebine *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* je najbolj razvidna prav ob pogledu na to ureditev.

Sinonim kot osnovna enota sinonimije je določen znotraj razmerja med dvema izrazno različnima besedama ali besednima zvezama, ki ju povezuje skupni pomen. Temu bistvu sinonimnega razmerja ustreza zgradba slovarskega sestavka v SSSJ.¹ Temeljna zgradbena prvina v slovarskem sestavku SSSJ je namreč pomenska enota, ki je oblikovana tako, da ima v središču pomenski opis v obliki slovarske razlage.

Sinonimi: besede in besedne zveze s podobnim pomenom

Zgradba dominantnega slovarskega sestavka: odraz pojmovanja sinonimnega razmerja

¹ Besedilo je mestoma pripravljeno z vnašalnim sistemom ZRCola (ZRCola.zrc-sazu.si), ki ga je na ZRC SAZU v Ljubljani (www.zrc-sazu.si) razvil Peter Weiss.

Razlaga skupnega pomena
sinonimov v nizu

Razlaga slovaropisno uresničuje pomensko povezavo med leksikalno enoto, zapisano v dominantni iztočnici v vlogi nosilke sinonimnega niza (leksikalna enota **izvír** -a m v gornjem ponazorilu), in med členi niza, ki so navedeni desno od razlage in so z dominantno iztočnico (in posredno tudi vsak nasproti vsakemu) v sinonimnem razmerju (členi niza *izvirek*, *izvirališče*, *izvirček* itd. v ponazorilu). Vse leksikalne enote, navedene levo in desno od pomenske razlage, skupaj predstavljajo sinonimni niz, tj. sinonime ali sopomenke v določenem pomenu. Sinonimni niz je v *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* utemeljen v pomenu, tj. pomenski danosti, ki je dostopna po poti pomenske analize kot skupna vsebinska lastnost izrazno različnih leksikalnih enot.

V tej obliki SSSJ posreduje pregled nad skupinami izrazno različnih besed in besednih zvez slovenskega jezika, ki jih povezuje skupni pomen. Za izdelavo tega pregleda so bili sistematično obdelani pomenski opisi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in v *Slovarju novejšega besedja* in priložnostno še nekateri drugi gradivni viri. Na osnovi tega gradiva ugotovljeni sinonimi so v slovarju neposredno prikazani v obliki 33 077 sinonimnih nizov. S tem je sistematično zaobsežena sinonimija osrednjega poimenovalnega fonda slovenskega jezika. Med sinonimi so poleg osrednjih in najpogosteje rabljenih navedeni tudi manj znani in obrobni. Slovarsko formalizirano so opisane pomenske in zvrstno-stilne svojskosti vsakega sinonima.

Poleg slovarske razlage je pri vseh dominantah navedeno slovarsko ponazorilo v obliki vzorčnega sobesedila, ki je veljavno za vse sinonime v določenem pomenu. (Gl. ponazorilo zgoraj.) Če izpostavljeno skupno ponazorilo za katerega od sinonimov ni dovolj ponazarjalno, ima kot člen niza lastno ponazorilo.

Pomenska svojskost
posameznih sinonimov

Izrazno različnih leksikalnih enot, ki bi bile pomensko povsem enakovredne in v katerem koli besedilu zamenljive, dejansko ni. To jezikovno dejstvo je v SSSJ upoštevano tako, da se v okviru zasnovnih možnosti prikazuje pomenska svojskost posameznih sinonimov. Na ravni leksikalnega pomena je to v *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* neposredno prikazano z dopolnjevalnimi razlagami pri delnih sinonimih in z navajanjem zvrstno-stilnih oznak za opisovanje konotativnega pomena in socialno-funkcijske označenosti. Posredno na pomensko svojskost danega sinonima kaže tudi individualno ponazorilo rabe, navedeno ob posameznem sinonimu v nizu. Individualne posebnosti besedilne rabe so sicer lahko navedene še v posebnem razdelku, imenovanem »besedilne omejitve«.

Besedilne zamenljivke

V nekaterih slovarskih sestavkih se prikaz sinonimije dopolnjuje tako, da so poleg sinonimov v ožjem smislu navedene tudi podpomenke dane dominante in povedkovniške zamenljivke, če se v jezikovni rabi potrjujejo kot značilne zamenljivke za dano dominantno. (Gl. npr. razdelek **PODPOMENKE** v slovarskem sestavku **govoriti** -ím nedov. in razdelek **POVEDKOVNIK** v slovarskem sestavku **prebrisan** -a -o prid.)

Vse besedne vrste

Sinonimni slovar slovenskega jezika izhaja iz pojmovanja, da je temelj ugotavljanja sinonimije leksikalni pomen kot nerazdružna povezava denotativnega pomena, v katerem je abstrahirana zunajjezikovna resničnost, in kategorialnega pomena oz. besednovrstne pripadnosti, ki se nanaša na skladiščno vlogo jezikovnega izraza v stavku kot strukturni enoti sporočila. Na tej osnovi SSSJ enotno prikazuje sinonimijo vseh leksikalnih enot ne glede na besednovrstno pripadnost.

SSSJ ne vključuje variantnih lastnoimenskih poimenovanj; lastna imena so upoštevana le kot sestavina občnoimenskih frazeoloških besednih zvez.

Več kot samo naštevanje
sinonimov

Na prvi pogled prinaša SSSJ naštevalno navajanje sinonimov. Z uresničitvijo določene slovarske zasnove kot celovite zamisli o tem, kako v slovarski obliki prikazati sinonimna razmerja določenega jezika, pa slovar posreduje sistematični opis pomenske ravnine slovenskega jezika s stališča sinonimije kot enega od pomenskih razmerij.

O gradivu za *Sinonimni slovar slovenskega jezika*

Leksikalni pomen je tista danost, na osnovi katere se ugotavlja sinonimno razmerje med dvema leksikalnima enotama ali med več leksikalnimi enotami. V skladu s tem so gradivno izhodišče za SSSJ pomenski opisi v slovenskih razlagalnih slovarjih, ki omogočajo ugotavljanje in opisovanje pomenske podobnosti in na tej osnovi ugotavljanje sinonimov. Vendar to izhodišče samo zase pri sestavljanju sinonimnega slovarja ni zadostno. Pomenski opisi v splošnih razlagalnih slovarjih namreč navajajo pomenske lastnosti, ki so razločevalne za dani pomen in s katerimi je dani pomen razločevalno opisan znotraj pomenskega sistema. Zato ti opisi pogosto ne zadoščajo za presojo razmerja med pomensko podobnimi leksikalnimi enotami in je skupni pomen sinonimnih besed in besednih zvez pogosto potrebno na novo ugotavljati in opisovati.

Pomenski opisi v razlagalnih slovarjih: orodje pri ugotavljanju sinonimije

Podobno ima tudi pomenska razlaga v splošnih razlagalnih slovarjih vlogo orodja, ki omogoča prepoznavanje pomenov, za katere se v danem jeziku ustali niz sinonimnih izrazov, ne da bi sama zase v vseh primerih že bila razlaga sinonimnega niza. Praktično to pomeni, da je razlaga niza v *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* lahko različna od slovarske razlage, zapisane v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (v nadaljevanju tudi SSKJ). Tako imajo npr. v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* enako slovarsko razlago leksikalne enote **nórma** -e ž, **pravílo** -a s in **predpís** -a m, ki so v skladu z merili SSSJ prepoznane kot sinonimi, in sicer v določenih pomenih. Primerjava med njimi narekuje, da je vsaka od teh leksikalnih enot lastna dominanta z lastnim sinonimnim nizom in tudi lastno slovarsko razlago, ki je npr. pri dominantni **nórma** -e ž različna od tiste v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*.

Različnost razlage v splošnem slovarju in sinonimnem slovarju

Poleg tega opravljajo slovarske razlage v splošnih slovarjih vlogo gradivnega vira šele v povezavi z neposrednimi besedilnimi ponazorili. Neposredno besedilno gradivo je nujno za preverjanje sodobnih besedilnih uresničitvev sinonimov in za abstrahiranje relevantnih besedilnih vzorcev (ponazarjalno gradivo), v katerih se potrjuje zamenljivost kot ena od definicijskih lastnosti sinonimije. Prav tako je neposredno besedilno gradivo nujno za presojanje nevtralnosti in zvrstno-stilne označenosti sinonimov.

Besedilno gradivo v korpusih slovenskega jezika

Glede na cilj SSSJ, da celovito in izčrpno prikaže sinonimijo slovenskega jezika v čim večjem obsegu, je kot gradivni vir osrednjega pomena pomenski opis v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, ki vključuje najbolj obsežno s pomenskimi razlagami opremljeno zbirko slovenskega besedja. Tako so bile za SSSJ sistematično obravnavane dostopne sinonimne povezave vseh leksikalnih enot, ki so pomensko predstavljene v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Ob tem je treba poudariti, da to niso le iztočnice in podiztočnice iz SSKJ, pač pa tudi vse druge leksikalne enote, ki so implicitno prisotne v slovarskem besedilu v SSKJ.

Identificirane nove leksikalne enote znotraj SSKJ

Med temi enotami so izpridevniški konverzni samostalniki, izdeležniški lastnostni pridevniki, izdeležniški stanjski pridevniki, izpridevniški prislovi, izdeležniški prislovi, prislovne zveze in večbesedne leksikalne enote vseh besednih vrst (frazologija). Slovarski sestavki s sklicevalnimi razlagami (razlaga 'nanašajoč se na' pri pridevnikih), besedotvornimi razlagami (razlaga 'glagolnik od', 'pridevnik od', 'deležnik od', 'prislov iz') in podiztočnicami so bili v postopku ugotavljanja sinonimnih razmerij prevedeni v samostojne pomenske opise, prilagojene ugotavljanju sinonimije. Tako je bila npr. deležniška podiztočnica **določén** -a -o pri glagolu **določíti** -óčim dov. iz SSKJ izhodišče za več leksikalnih enot, ki morajo biti s stališča sinonimije obravnavane vsaka posebej: 1. povedkovniška leksikalna enota **določén** -a -o v pomenu 'izraža, da so danosti, ki odločajo o tem, kakšno, kolikšno je kaj, izbrane' (npr.: *Cene so določene*); 2. povedkovniška leksikalna enota **določén** -a -o za kaj v pomenu 'izraža prisotnost želje, hotenja, da kdo postane kaj' (npr. *Določén je bil za zdravnika*) in pridevnik **določéni** -a -o s pomenom 'ki je znan, a se noče, ne more imenovati' (npr. *Poznam določeno osebo, ki ji to ne bo všeč*).

Nadalje so bile v besedilu *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* za potrebe *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* na novo preverjane in v samostojne leksikalne enote osamosvojene stalne besedne zveze, ki so v slovarskih sestavkih v SSKJ navedene na več načinov: kot posebni tip

ponazarjalnega gradiva (npr. prislovne zveze, medmetne zveze, členkovne zveze, povedkovniške zveze), kot stalne besedne zveze v frazeološkem in terminološkem gnezdu in kot izpostavljene besedne zveze z lastno pomensko enoto ali s pojasnilom »v zvezi« ali »v zvezi z«. S tem je uresničeno zasnovno načelo SSSJ, da se v obravnavi sinonimije enakovredno upoštevajo enobesedne in večbesedne leksikalne enote.

V okviru opisanega gradivnega pristopa je bilo za *Sinonimni slovar slovenskega jezika* pomensko analizirano precej več leksikalnih enot, kot je v SSKJ iztočnic in podiztočnic in precej več leksikalnih enot, kot je v *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* iztočnic in členov niza.

Priložnostno upoštevano gradivo

Podatki, ki so bili na osnovi *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* pridobljeni kot relevantni za slovarski opis sinonimije, so se priložnostno dopolnjevali z gradivom terminoloških slovarjev z omejitvijo na tisti del strokovnega izrazja, ki je prisoten v splošni rabi.

Neknjižne zvrsti (pogovorni jezik, narečje, sleng, žargon) so v skladu z zasnovo SSSJ večinoma upoštevane v obsegu, kot ga določa prisotnost teh zvrsti v knjižnih besedilih, na katerih pretežno temeljijo upoštevana leksikografska dela. Neposredno iz govornega jezika, v katerem zlasti živijo neknjižne zvrsti, so bili sinonimi sprejemani v SSSJ priložnostno.

Gradivne omejitve

Zasnova SSSJ je za prvo izdajo slovarja predvidela prikaz leksikalne sinonimije v obsegu osrednjega dela poimenovalne ravnine slovenskega jezika. To omejitev so narekemale tudi objektivne okoliščine: omejeni čas izdelave slovarja in omejeno število sodelavcev pri pripravi prve izdaje. Sama zasnova SSSJ sicer omogoča za prihodnje izdaje poljubno razširitev gradivnega obsega.

Leksikalnopomenoslovna utemeljitev slovarske zasnove

Sinonimija v službi ubeseditvene variantnosti

Sinonimija je v leksikalnem pomenoslovju določena kot razmerje med leksikalnimi enotami (besedami, besednimi zvezami), ki so izrazno različne in imajo enak ali podoben pomen.² Temeljna za obstoj sinonimije je ubeseditvena variantnost, tj. dejstvo, da je mogoče določeno vsebino jezikovno izraziti na različne načine in z različnimi jezikovnimi sredstvi; eno od teh sredstev so leksikalni sinonimi. Za poenostavljeno ponazorilo vzemimo npr. leksikalno enoto **déklica** -e ž s pomensko uresničitvijo v povedi *Smeh je premagal spogledljivo **deklíco***. Vsebina navedene povedi bi se v določenih okoliščinah variantno lahko izrazila tudi tako, da bi namesto **déklica** -e ž nastopila npr. leksikalna enota **frklja** -e ž: *Smeh je premagal spogledljivo **frkljo***. Besedi **deklíca** in **frklja** sta v sinonimnem razmerju, sta sinonima (sopomenki); ubesedujeta isto vsebino, ki je slovarsko razložena takole: 'oseba ženskega spola do pubertete'. Dokaz za njuno sinonimnost je, da se v danem besedilu lahko pojavita na istem mestu znotraj stavka z določenim stavčnim vzorcem, ne da bi se spremenila upovedena vsebina. Za določeni pomen je v jeziku lahko na voljo več sinonimov, ki se povezujejo v sinonimni niz. V gornjem primeru se v sinonimni niz poleg leksikalnih enot **déklica** -e ž in **frklja** -e ž uvrščajo še druge: **deklétce** -a s, **púnčka** -e ž, **deklíč** -íča m, **frkljica** -e ž, **gospodičnica** -e ž, **puncè** -éta s itd.

Izvori sinonimije

Leksikalna sinonimija je utemeljena v potrebi, da se določena danost poimenuje na različne načine, z različnimi izrazi. Poimenovalna raznolikost ima lahko izvor v objektivnih okoliščinah ali pa v raznolikem ubesedovalčevem osebnem doživljanju objektivnih danosti. Med objektivne okoliščine, ki so lahko motivacija za nastanek in obstoj sinonimnih poimenovanj, sodi npr. zastarevanje nekaterih izrazov ob hkratnem uveljavljanju novejših (npr. *brati* namesto *čitati*, *blagajna* namesto zastarelo *blagajnica*, *časopis* namesto *časnik*) ali različnost poimenovanj glede na

² Leksikalnopomenoslovne utemeljitve, upoštevane v zasnovi *Sinonimnega slovarja slovenskega jezika* in povzete v uvodnem besedilu, se navezujejo na pojmovanje leksikalnega pomena in leksikalne sinonimije, kot je predstavljeno v monografiji *Slovensko leksikalno pomenoslovje* Ade Vidovič Muha. (A. Vidovič Muha: *Slovensko leksikalno pomenoslovje*. 2., dopolnjena izd. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013).

družbeno pripadnost nosilcev jezika (npr. narečno *dečva* kot sinonim k *dekle*, *barufa* kot sinonim k *prepir*, *kregati se* kot neknjižno pogovorno namesto *prepirati se*). Subjektivne okoliščine kot motivacija za sinonimijo lahko vključujejo uvajanje novega poimenovanja na osnovi ocene, da je dano poimenovanje iz določenega razloga manj ali bolj ustrezno (npr. *živaloslovje* namesto *zoologija*). Posebni, najobsežnejši tip subjektivno motivirane sinonimije predstavljajo sinonimna poimenovanja, s katerimi se izraža pozitivno ali negativno razmerje do imenovane danosti (npr. *bebljati*, *besedičiti*, *blebetati*, *česnati*, *čvekatati* itd. kot slabšalni sinonimi k nevtralnemu *govoriti*; *deklica*, *deklič*, *gospodičnica*, *punček*, *punči*, *punčica*, *jerebička*, *gazelica*, *srnica* itd. kot ekspresivni sinonimi k nevtralnemu *dekle* ipd.).

S primerom sinonimnega para *deklica* – *frklja* sta zelo poenostavljeno prikazani pomenska enakost (jezikovnosistemska danost) in zamenljivost v besedilu (besedilna danost) kot dvojica jezikovnih danosti, s katerima je določeno sinonimno razmerje med leksikalnimi enotami. V zvezi s pomensko enakostjo je namreč treba upoštevati, da je že sam pojem »pomen« kompleksna danost, kar se odraža v težavnosti ugotavljanja, ali sta dani leksikalni enoti pomensko enaki. Podobno se je treba v zvezi z zamenljivostjo v besedilu zavedati, da ustaljenost leksikalne družljivosti v danem jeziku omejuje povezovalne možnosti leksikalnih enot in s tem načeloma nasprotuje zamenljivosti. Zgoraj navedeni sinonimi v nizu pri *déklica* -e ž za pomen 'oseba ženskega spola do pubertete' že na prvi pogled opozarjajo, da je individualni pomen vsakega od njih drugačen. Razlike med njimi so takšne in tolikšne, da realno ni mogoče besedilo, v katerem bi bili vsi sinonimi zamenljivo mogoči. Pomen, opisan v razlagi 'oseba ženskega spola do pubertete', s katerim so povezani sinonimi v omenjenem nizu, je v razmerju do individualnih pomenov posameznih sinonimov samo skupni imenovalec, ki sinonime povezuje v skupino poimenovalnih možnosti. Katera od teh možnosti se uresniči v besedilu, tj. kateri sinonim je uporabljen, je odvisno od vsakokratne tvorbe besedila, ki se podreja enkratnosti vsebine in ubeseditvene potrebe. Sinonimi za določeni pomen se v slovaropisju sicer ugotavljajo na osnovi besedilne resničnosti, tj. na osnovi mnogoštevilnih besedilnih pojavitev, vendar ugotovljeni sinonimni niz k določenemu pomenu kljub temu ostaja le abstraktni povzetek besedilnih uresničitvev.

Poenostavitev v merilu pomenske enakosti in besedilne zamenljivosti

Sinonimi v določenem pomenu so kot različne poimenovalne možnosti med seboj enakovredni, kar bi narekovalo, da so v slovarju prikazani povsem enako. Hkrati se sinonimi med seboj vendar razlikujejo po tem, v kolikšni meri je vsak od njih pomensko prekriven s skupnim pomenom niza in katere in kolikšne omejitve ima pri besedilnih uresničitvah. Tako je npr. samostalni *déklica* -e ž iz zgoraj navedenega sinonimnega niza v pomenu 'oseba ženskega spola do pubertete' v knjižnih besedilih zamenljiv skoraj z vsemi drugimi sinonimi, medtem ko npr. sinonim *frklja* -e ž zaradi izrazite stilne označenosti v nevtralnih besedilih dejansko ni mogoč. Na tej osnovi je za organiziranje prikaza sinonimije v sinonimnem slovarju lahko posebej poudarjen sinonim, ki v največji meri ustreza pomenu sinonimnega niza in v največji meri potrjuje zamenljivost z vsemi členi. Tako izbrani sinonim ima vlogo nosilca sinonimnega niza in je slovaropisno poimenovan dominanta. *Sinonimni slovar slovenskega jezika* vključuje ločevanje sinonimov na dominante in člene nizov. V skladu s siceršnjo slovaropisno prakso je dominantna v SSSJ navadno najpogosteje rabljeni in najbolj nevtralni sinonim. V slovarskem besedilu je ta sinonim t. i. dominantna iztočnica, tj. naslovna enota slovarskega sestavka, v katerem so navedeni vsi sinonimi za dani pomen.

Dominantni sinonimi in enakovrednost sinonimov

Izrazno je sinonim lahko ena beseda ali besedna zveza. S stališča sinonimije na ravni poimenovalnosti ni razlike npr. med besednima zvezama *magistralna cesta* in *glavna cesta* in enobesednim sinonimom *magistralka*; med *muškatni cvet* in *muškat*; med *spletni dnevnik* in *blog*; med *hoditi v šolo* in *šolati se ter drgniti šolske klopi*. SSSJ v prikazu sinonimije upošteva enakovrednost enobesednih in večbesednih sinonimov.

Vrste sinonimov

Glede na tvorjenost (v okviru neprevzetih besedotvornih prvin) je sinonim lahko netvorjena leksikalna enota (*žafra*n – *krokus*) ali tvorjena leksikalna enota (*žaba* – *žabura*). Tvorjeni sinonimi so lahko iz različnih besedotvornih podstav (*žabica* – *skokica*) ali iz iste besedotvorne podstave (*milina* – *miloba*; besedotvorne variante).

Večpomenskost in sinonimija

Sinonim je udeležen v sinonimnem razmerju in v sinonimnem nizu v enem določenem pomenu. Večpomenske leksikalne enote so lahko dominante več sinonimnim nizom. Npr. pridevnik **mlád** -a -o je dominantna dvema sinonimnima nizoma: v pomenu 'ki je v prvem obdobju življenja' (*mlad človek*) se povezuje s sinonimi *golobrad*, *mladičen*, *mladokljun*, *mladoven*, *mlečen*, *mlečnozob*, *rumenokljun*, *smrkav*, *zelen* itd., v pomenu 'ki je v prvem obdobju rasti' (*mlado drevje*) pa samo s sinonimoma *mladičen* in *mladoven*. V *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* so večpomenske leksikalne enote z različnimi pomeni lahko udeležene v več različnih sinonimnih nizih pri različnih dominantah.

Besednovrstni razredi sinonimov

Zamenljivost sinonimov v besedilu temelji v opravljanju iste skladenjske vloge v stavkih z enako zgradbo. Usposobljenost za določeno skladenjsko vlogo omogoča razvrščanje sinonimov v besednovrstne razrede, kot jih ponazarjajo spodnji primeri:

- samostalniški sinonimi: *deklica / dekletce / punčka / deklíč / frklja / frkljica / gospodičnica / punče / punči* itd.; *slikarski atelje / slikarska delavnica / slikarnica*;
- glagolski sinonimi: *ceniti koga / čislati koga / imeti v časteh koga / imeti v časti koga / imeti v čisljih koga / obrajtati koga* itd.; *goditi lan / mediti lan / mladiti lan*;
- pridevniški sinonimi: *ovinkast / kljukovit / okljukast / zavinkan / zavojit; bojazljiv / plašljiv / posran / strahopezdljiv / strašljiv / trepetav / ustrašljiv; mesečen / lunojasen / mesečinast / mesečinski* itd.;
- prislovni sinonimi: *oblastno / avtokratično / avtokratsko / samovoljno / despotsko / monopolistično / monopolno / prepotentno / samooblastno / samopašno / tiransko* itd.; *bahavo / bahaško / bahato / našopirjeno / po pavje / širokoustno / važno / veličavo* itd.; *brez soglasja / na svojo pest / na svojo roko* itd.;
- predložni sinonimi: *blizu / nedaleč od / v bližini / v obližju / lučaj od* itd.; *vzdolž / podolž; po sredi / po sredini / posred* itd.;
- vezniški sinonimi: *čepprav / četudi / kljub temu da / lahko (da) / ako / akoravno / akotudi / bodisi / čeravno* itd.; *zato / zaradi tega / spričo tega / v očigled temu* itd.;
- medmetni sinonimi: *bum / bumf / krak / paf / pok / puf / pumf / tresk* itd.; *cin / cingel / tin; fuj / brr / fej / fi / Pfej / pfuj / pu / tfej / uh* itd.;
- členkovni sinonimi: *gotovo / brez dvoma / brezdvomno / gvišno / nedvomno / nesporno / ni bes / ni hudič / ni pes / ni spak / ni vrag / vsekakor / zagvišno* itd.; *menda / baje / domnevno / anti / baje da / bojda* itd.;
- povedkovniški sinonimi: *dovzeten za kaj (biti dovzeten za glasbo) / sprejemljiv za kaj / dojemljiv za kaj / občutljiv za kaj; dovzeten za kaj (biti dovzeten za prehladna obolenja) / disponiran za kaj / nagnjen k čemu / podvržen čemu / sprejemljiv za kaj* itd.; *mraz (Zunaj je mraz) / mrzlo / hlad / hladno / ledeno / mrazek / mržeče* itd.

SSSJ opisuje sinonimijo v vseh naštetih razredih po enotnih slovaropisnih načelih.

Omejenost slovarskega prikaza sinonimije

V pomenoslovni teoriji ne manjka opozoril, da popolnih sinonimov, tj. leksikalnih enot, ki bi bile pomensko povsem enake in hkrati popolnoma zamenljive v besedilu, dejansko ni. To bi namreč bilo v nasprotju z načelom gospodarnosti v jeziku, ki izrazno različnost vselej povezuje s pomensko različnostjo. Slovaropisje se na to dejstvo odziva tako, da za prikaz sinonimnih razmerij oskrbi ustrezna slovaropisna sredstva, s katerimi opisuje razlike med sinonimi. Kljub temu je prikaz sinonimije v slovarju v primerjavi s kompleksnostjo tega pojava v živem jeziku nujno zelo poenostavljen in nepopoln. Poenostavitev je že to, da se kot pomenska enakost pri sinonimih pojmuje njihovo ujemanje v denotativnem pomenu, tj. v tistih pomenskih lastnostih, s katerimi je določeni jezikovni izraz povezan z imenovano zunajjezikovno danostjo, ne glede na njihovo različnost v konotativnem pomenu. Prav tako je poenostavitev, da se sinonimi dokazujejo z zamenljivostjo v besedilu ne glede na to, da imajo različno zvrstno-stilno vrednost in da so večinoma zamenljivi samo v besedilu znotraj določenega stavčnega vzorca, določenega besedilnega tipa in določenega stila, in nikakor ne v katerem koli besedilu. Sinonimni slovar zahtevnejšega tipa, kamor se uvršča SSSJ, te poenostavitve premošča tako, da s slovaropisnimi sredstvi opisuje, kako se sinonimi razlikujejo drugi od drugega na ravni pomena in na ravni besedilne rabe. Svojskost posameznih sinonimov v SSSJ izražajo zvrstno-stilne oznake, dopolnjevalne pomenske razlage, vezljivostne oznake, oznake besedilnih omejitev ter slovarska ponazorila kot primeri besedilne rabe.

Pojmovanje sinonimije v SSSJ vključuje zavedanje o tem, kako obsežno in razvejano je to področje, ki sega od morfemske izrazne različnosti do globinskih besedilnih pomenskih danosti; področje, ki vključuje poleg pomenske enakosti in besedilne zamenljivosti zlasti razlike med sinonimi in dejavnike, ki odločajo o vselej enkratni izbiri določene poimenovalne možnosti. Sinonimni slovar kot tip slovarja je kljub osredinjenosti na opisovanje te problematike v prikazu le-te omejen in nepopoln. Omejitve postavlja slovarju tako sam značaj priročnika, ki v skladu z izbrano slovarsko zasnovo lahko posreduje le omejeni izbor opisnih podatkov, kot tehnične in organizacijske okoliščine izdelave slovarja.

Za zasnovo SSSJ je bistvenega pomena, da vključuje leksikalno sinonimijo, tj. pomensko enakost in zamenljivost leksikalnih enot na osnovi njihovega leksikalnega pomena. Mogoča so namreč variantna upovedenja, ki so med seboj povezana na ravni pojmovnih vsebin, ne da bi te ubeseditve vključevale leksikalno sinonimijo. Npr. povezava med povedma *Začutil je veliko žalost* in *Srce se mu je stisnilo od žalosti* obstoji na ravni pojmov, na katere se nanašajo leksikalne enote *začutiti*, *srce*, *žalost*. Toda ta povezava ne vključuje leksikalnih sinonimov. S tem, ko se SSSJ omejuje na prikaz leksikalne sinonimije, uzavešča razliko med sinonimnim slovarjem in tezavrskim slovarjem. Tezavrski slovarji namreč temeljijo na evidentiranju variantnih poimenovalnih možnosti, povezanih z določeno zunajjezikovno vsebino, in ne na povezanosti leksikalnih enot, ki bi temeljila v leksikalnem pomenu.

Leksikalna sinonimija in
pojmovne povezave

Osnovna ureditev slovarskega besedila

Za boljšo predstavo o slovaropisni podobi SSSJ so pred podrobnim opisom zgradbe slovarskega sestavka kratko predstavljene značilnosti, ki so bistvene za razumevanje slovarske zgradbe kot celote.

V SSSJ se po obliki in po vsebini ločujeta dve vrsti slovarskih sestavkov: dominantni slovarski sestavki (gl. ponazorilo s slovarskim sestavkom *izvir* -a m na str. 7) in kazalčni slovarski sestavki (gl. ponazorilo s kazalčnim slovarskim sestavkom *mrvica* -e ž v tukajšnjem nadaljevanju). Dominantni slovarski sestavki so vsebinsko jedro SSSJ. Kot iztočnica (dominantna iztočnica, dominantna) je v dominantnih slovarskih sestavkih navedena leksikalna enota, ki je izbrana za nosilko enega sinonimnega niza (pri enopomenskih dominantah) ali več sinonimnih nizov (v primeru večpomenske dominante). Dominantni slovarski sestavki obsegajo zaokroženi prikaz vseh sinonimnih razmerij, v katerih je udeležena dominantna leksikalna enota.

Dominantni slovarski sestavki,
kazalčni slovarski sestavki,
dopolnjevalne kazalke

Drugačno vlogo, povezovalno in usmerjevalno, imajo kazalčni slovarski sestavki. Iztočnica v teh sestavkih je leksikalna enota, ki nastopa v prikazanih sinonimnih nizih kot sinonim (člen niza) ali kot sestavina večbesednega sinonima, sama pa ni nosilka sinonimnega niza, ni dominantna. V kazalčnih slovarskih sestavkih je za znakom ► navedena ena ali več ciljnih dominant. Pri ciljni dominantni je natančno navedeno mesto v dominantnem slovarskem sestavku, na katero se sklicuje kazalka. Kot mesto sklica se navaja: številka pomenske enote, znak za razdelek besednozvezne dominante in številka ustreznega niza besednozvezne dominante in imenovanje razdelka podpomenk ali povedkovnika s številko ustreznega snopa. Več o teh sestavinah slovarskega sestavka gl. v nadaljevanju.

Kazalčni slovarski sestavek

kazalčna iztočnica

mrvica -e ž ► drobec | drobtina | malenkost 2 | malo² 1, 3

ciljne dominante

Podobno povezovalno in usmerjevalno vlogo kot kazalčne iztočnice imajo dopolnjevalne kazalke, navedene za opozorilom GLEJ ŠE na koncu dominantnega slovarskega sestavka. (Gl. ponazorilo *izvír* -a m na str. 7.) Dopolnjevalne kazalke usmerjajo k drugim dominantam, pri katerih je iztočnična leksikalna enota udeležena v sinonimiji v nedominantnem pomenu. Npr. pri dominantni *izvír* -a m je navedena dopolnjevalna kazalka *izvirati*, ker je leksikalna enota *izvir* udeležena v sinonimiji glagola *izvirati* znotraj frazema *imeti izvír* (npr. *Potok ima izvír pod hribom.*)

Dominantni slovarski sestavek je zasnovan kot vsebinsko in oblikovno zaključena enota slovarskega besedila. Dominantna iztočnica je v skladu z dogovornimi merili iz sinonimnega niza izbrana za glavo dominantnega slovarskega sestavka kot leksikalna enota, ki v največji meri ustreza zahtevi besedilne zamenljivosti sinonimov. Če je mogoče, se za dominantno iztočnico izmed členov niza izbere leksikalna enota, ki pripada splošni rabi, je zvrstno-stilno neoznačena in je v danem pomenu najpogosteje rabljena. V razlagalno-sinonimijskem delu dominantnega slovarskega sestavka, ki v dominantnem slovarskem sestavku sledi iztočničnemu delu, so poleg pomenske razlage in ponazoril rabe navedeni vsi sinonimi in besedilne zamenljivke k dominantni leksikalni enoti.

Osnovno pomensko razmerje v prikazu sinonimije v SSSJ je razmerje med dominantno leksikalno enoto (dominantno iztočnico) in določenim sinonimom (členom niza), vsakim iz niza posebej. Temu se v SSSJ podreja prikazovanje medsebojne različnosti posameznih sinonimov. Npr. pri členu niza *izvirališče* se stilna oznaka zastar. 'zastarelo' nanaša na razmerje med stilno označeno leksikalno enoto *izvirališče*. in dominantno *izvir*.

Ločevanje dominantnih slovarskih sestavkov in kazalčnih slovarskih sestavkov je v SSSJ urejevalno slovaropisno sredstvo, ki omogoča gospodarnost v slovarskem prikazu. S pomenoslovnega stališča namreč pomenska individualnost vsake leksikalne enote narekuje enakovredno obravnavo vseh sinonimov in ne dovoljuje ločevanja sinonimov na dominantne in nedominantne. Merila pri izbiranju dominantne izmed členov sinonimnega niza (pogostost v rabi, zvrstno-stilna neoznačenost, slovaropisne tehnično-urejevalne zahteve) se medsebojno dopolnjujejo in imajo v različnih primerih različno težo. Zato na prvi pogled ni vedno razvidno, kaj je odločalo o izbiri dominantne. Načelo dominant v prikazu sinonimije se slovaropisno utemeljuje s tehnično okoliščino: v slovarju omogoča prikaz pomenske razlage sinonimnih nizov in ponazoril rabe na enem mestu, kar bi se sicer moralo ponavljati pri vseh iztočnicah vseh sinonimov danega niza.

Besednozvezne dominante

V SSSJ so kot leksikalna enota enakovredno upoštevana enobesedna poimenovanja in leksikalizirana večbesedna poimenovanja. Tako so kot sinonimi enakovredno prepoznani npr. *gugalnik* in *gugalni stol*, *izhodišče* in *izhodiščna točka*, *tramvaj* in *električna cestna železnica* ipd. V skladu s tem ima vlogo dominantne lahko enobesedna ali večbesedna leksikalna enota, tj. stalna besedna zveza, v tem primeru imenovana besednozvezna dominantna. Primer besednozvezne dominantne je npr. stalna besedna zveza *kraški izvír*, ki je nosilka sinonimnega niza, sestojčega iz geografskih izrazov *bruhalnik*, *estavela*, *kropa*, *obrħ*, *vrulja* in narečnih izrazov *retje* in *vretje*. (Gl. ponazorilo s sestavkom *izvír* -a m na str. 7.) Merila za izbiro besednozvezne dominantne so enaka siceršnjim merilom za izbor dominantne.

Besednozvezna dominantna s pripadajočim nizom se navaja pri slovarskem sestavku, ki ima za iztočnico jedrno strukturno enoto besednozvezne dominantne, npr. *kraški izvír* pri *izvír* -a m, *duševno bolan* pri *bolán* -a -o prid., *brskati po internetu* pri *břskati* -am nedov. ipd. Nejeдрne sestavine besednozveznih dominant (npr. *kraški* iz besednozvezne dominantne *kraški izvír*) so kazalčne iztočnice (*kraški* -a -o prid. ► *izvir*), pri katerih je s kazalčnim navajanjem ciljnih dominant (npr. ciljna dominantna *izvir* v primeru *kraški* -a -o prid. ► *izvir*) vzpostavljena povezava z ustreznim dominantnim slovarskim sestavkom. Npr. v sestavku pri iztočnici *kraški* -a -o prid. je kazalčno navedena ciljna dominantna *izvir*, ker je tam obravnavana sinonimija zveze *kraški izvír*; pri sestavku iztočnice *duševno* prisl. je navedena ciljna dominantna *bolan*, ker je tam obravnavana sinonimija zveze *duševno bolan*; pri *internét* -a m je navedena ciljna dominantna *brskati*, ker je tam prikazana sinonimija zveze *brskati po internetu* ipd.

Poudariti je treba, da se besednozvezne dominante s pripadajočim sinonimnim nizom navajajo znotraj slovarskega sestavka določene dominante na osnovi povezanosti na izrazni ravni, ne glede na morebitno pomensko povezanost ali nepovezanost. Tako je npr. v sestavku pri **bóben** -bna m, ki je dominantni s pomenom 'glasbilo', navaja kot besednozvezna dominanta izraz **vojaški boben** (s sinonimoma *soldaški boben* in *tambur*), prav tako pa tudi tehnični izraz **verižni boben** (s sinonimom *verižnik*), ki pomensko ni povezan s pomenom 'glasbilo'. Obe možnosti, s pomensko povezanostjo in brez pomenske povezanosti, se v tehničnem prikazu razlikujeta. Kadar obstoji razvidna pomenska povezava med pomenom besednozvezne dominante in pomenom, opisanim v pomenski razlagi, je besednozvezna dominanta s pripadajočim nizom navedena znotraj pomenske enote za znakom ♦. Če pomenske povezave ni, je besednozvezna dominanta s sinonimnim nizom samostojna sestavina slovarskega sestavka zunaj pomenske enote, na koncu razlagalno-sinonimnega dela, za znakom ●.

bóben -bna m |glasbilo v obliki valja, ki ima na obeh straneh

napeto kožo | *udarjati na boben* □ ekspr. **bobenček** □ ekspr. **bobnič**

♦ **vojaški boben** □ star. soldaški boben □ zastar. tambur

● teh. **verižni boben** □ teh. verižnik²

GLEJ ŠE igrati 2♦1 | obubožati 1 | pištola ♦2 | propasti 2♦1 |

zaigrati 2♦1

Dominantni slovarski sestavek v nekaterih primerih obsega samo sinonimne nize besednozveznih dominant, ne da bi vključeval pomensko enoto.

nasíp -a m

● **1. obrambni nasip** □ star. brambni nasip □ star. bran¹ □ redk. obrambni

okop □ okop □ zastar. šance **2. zajezitveni nasip** □ knj.izroč. zajezni nasip

Sinonimni niz pri besednozvezni dominanti se od tistega pri (enobesedni) dominanti ločuje po tem, da nima razlage in ponazoril in da je različnost členov niza označena samo z zvrstno-stilno oznako.

Izjemoma besednozvezna dominanta ni leksikalizirana stalna besedna zveza, pač pa prosta besedna zveza, ki se nanaša na določeno vsebino, za katero ni splošnega nevtralnega leksikaliziranega enobesednega ne večbesednega poimenovanja. Tako je na mestu besednozvezne dominante v SSSJ npr. navedena zveza **iti mimo česa** (*Na poti v šolo so šli mimo igrišča*; gl. v slovarskem sestavku pri glagolu *íti grém* 1. ♦); za vsebino te zveze ni nevtralnega leksikaliziranega izraza, ugotovljeni pa so sinonimi *minevati* kaj, *miniti* kaj, *pasirati* kaj, *prehajati* kaj. Ta tip slovarskega prikaza je utemeljen v težnji, da je v slovarju prikazano čim več sinonimnih zamenljivostnih izraznih možnosti.

Posebnosti razdelka
besednozveznih dominant

V nekaterih primerih je v razdelku besednozveznih dominant z navajanjem polavtomatiziranih ali avtomatiziranih besednih zvez prikazana zamenljivost variantnih razmernih pridevnikov. Na mestu besednozvezne dominante je tedaj navedena s stališča danega razmernega pridevnika najbolj tipična besedna zveza (npr. *metulja krila*), v besednozveznih sinonimih pa so bolj ali manj izčrpno prikazane zamenljivostne možnosti (npr. *metuljna krila*).

Iz tehničnih razlogov je na mestu besednozvezne dominante včasih navedena zveza pomožnika in povedkovnika (npr. pri **neróden**² -dna -o prid. ♦ zveza **biti neroden**), kadar je treba prikazati sinonimno zamenljivost celotnega povedja (povedijska sinonimija *držati se kot lipov bog* in *imeti dve levi roki* k zvezi **biti neroden**), in ne le sinonimno zamenljivost samega povedkovnika (npr. *biti klepetav*: *biti brblja/brbljač/brbljavec ... goflja/gofljač ...*).

Pojmovanje homonimije je v SSSJ v skladu s siceršnjim pojmovanjem homonimije v slovenističnem slovarstvu. Na videz je v SSSJ število homonimov večje kot v SSKJ, ker je uvrščenost leksikalne enote v določeno besedno vrsto merilo, ki odloča o samostojnem prikazu v lastni iztočnici, ne glede na to, ali je besednovrstna pripadnost prvotna ali pridobljena pri konverzni tvorjenosti.

Homonimija

Prikaz besednovrstno različnih enot v samostojnih iztočnicah prispeva k preglednosti mediztočničnih povezav, slovarsko uresničenih s sistemom kazalk. V SSSJ se npr. z izrazno iztočnično podobo *res* zvrsti troje homonimnih iztočnic, ki jih narekujejo sinonimne povezave pri besednovrstno različnih leksikalnih enotah: pri členu (*Res je hudo*), vezniku (*Res zasluži, vendar mu velikokrat zmanjka denarja*) in povedkovniku (*Vse, kar je rekel, je res*).

Z navedbo eksponenta so homonimi označeni tudi pri navajanju homonimnega člena niza in homonimne ciljne dominante pri sklicevanju.

Večpomenskost

Leksikalna enota, izbrana za dominantno, je lahko večpomenska in ima lahko dominantno vlogo v več pomenih. Vsak pomen je v dominantnem sestavku prikazan v svoji pomenski enoti, v okviru katere je v skladu z zasnovo slovarja obdelana vsa pripadajoča sinonimija. (Gl. ponazorilo **izvir** -a m na začetku knjige.) Vsaka pomenska enota znotraj dominantnega sestavka je samostojna vsebinska sestavina sinonimnega slovarja. Tako je v SSSJ upoštevana večpomenskost na ravni pomenov, v katerih je dana leksikalna enota dominantna, tj. nosilka sinonimnih nizov.

Hierarhiziranost v slovarskem prikazu sinonimije

Dominantna leksikalna enota pa ima lahko še druge pomene, v katerih ni nosilka sinonimnega niza, tj. nima vloge dominante. V teh pomenih je kot člen niza ali sestavina člena niza lahko udeležena v sinonimiji pri drugi dominantni, drugih dominantah. Te so kot ciljne dominante naštevalno navedene na koncu dominantnega slovarskega sestavka za opozorilom **GLEJ ŠE**. V razdelku dopolnjevalnih kazalk so torej kot ciljne dominante navedene tiste dominantne iztočnice, v sestavkih katerih je dana dominantna leksikalna enota prisotna v nedominantni vlogi, tj. v vlogi člena niza ali sestavine člena niza. Razdelek dopolnjevalnih kazalk s tem omogoča, da so v okviru dominantnega slovarskega sestavka dejansko nakazana vsa sinonimna razmerja, v katerih je udeležena dana dominantna leksikalna enota, in sicer hierarhizirano na dveh ravneh. V pomenski enoti (oz. pomenskih enotah, če je dominantna večpomenska) so v obliki sinonimnih nizov prikazani vsi sinonimi, v razmerju do katerih je iztočnični leksem v vlogi dominante. V razdelku dopolnjevalnih kazalk pa so z navedbo ciljnih dominant nakazana sinonimna razmerja, pri katerih je iztočnična enota dane dominante udeležena v sinonimiji, vendar nima vloge dominante.

Dominantni slovarski sestavek: oblikovna in vsebinska členjenost

Dominantni slovarski sestavek je temeljna oblikovno in vsebinsko zaključena enota slovarskega besedila v SSSJ. Vključuje tri glavne dele: iztočnični del, sinonimijski del in razdelek dopolnjevalnih kazalk, kot je prikazano v spodnjem ponazorilu s sestavkom **izvir** -a m.

Dominantni slovarski sestavek:
zaključena enota slovarskega besedila

iztočnični del	izvir -a m	simonimijski del
	<p>1. kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje <i>iti k izviro</i> ☐ izvirek ☐ zastar. izvirališče ☐ ekspr. izvirček ☐ knj.izroč. izvirnica ☐ knj.izroč. vrelec ☐ knj.izroč. vrelo ☐ nar. vretina ☐ star. žvepljenica izvir vode z žveplovim vodikom ☒ 1. kraški izvir ☐ geogr. bruhalnik ☐ geogr. estavela ☐ geogr. kropa ☐ geogr. obrh ☐ nar. retje ☐ nar. vretje ☐ geogr. vrulja 2. mineralni izvir ☐ mineralni vrelec ☐ slatina ☐ slatinski vrelec 3. slani izvir ☐ slani vrelec ☐ knj.izroč. solnati vrelec 2. voda, ki priteka iz zemlje na površje <i>Zaradi suše je izvir presahnil</i> ☐ izvirek ☐ vir ☐ ekspr. izvirček ☐ ekspr. virček ☐ studenec ☐ vrelec voda, ki priteka z veliko silo ☒ topli izvir ☐ knj.izroč. terma ☐ termalni izvir ☐ termalni vrelec ☐ knj.izroč. toplica ☐ topli vrelec</p>	
dopolnjevalne kazalke	GLEJ ŠE izvirati 1 vir 2	

Vsak od prikazanih treh delov je bolj podrobno notranje členjen v skladu s tipologijo podatkov, s katerimi se v SSSJ slovaropisno prikazujejo sinonimna razmerja, kar je razvidno iz sheme na začetku knjige. V nadaljevanju so sestavine dominantnega slovarskega sestavka opisane s stališča vsebinske vloge v prikazu sinonimije.

Iztočnični del slovarskega sestavka

Vsi slovarski sestavki, dominantni in kazalčni, so uvedeni z enako zasnovanim iztočničnim delom. Ta vključuje zapis onaglašene iztočnice in besednovrstno oznako, pri pregibnih besedah tudi navedbo pregibnostnega vzorca in v posebnih primerih podatke o izgovoru. Kot iztočnica so v SSSJ navedene vse besede, ki so kot leksikalne enote ali sestavine leksikalnih enot prisotne v vlogi člana sinonimnega niza, v vlogi besedilne zamenljivke ali kot sestavina besednozvezne dominante.

Navajanje podatkov v iztočničnem delu je prilagojeno zahtevi, da je leksikalna enota ali sestavina leksikalne enote, ki je navedena v iztočnici, nedvoumno določena s stališča poimenovalnega sistema slovenskega jezika. Tej zahtevi je zadoščeno tako, da je iztočnica naglašena in ima besednovrstno oznako, v sinonimijskem delu slovarskega sestavka pa je pomensko opisana. V kazalčnem slovarskem sestavku pomenskemu opisu ustreza navedba ciljne dominante (ene ali več), h kateri usmerja kazalčna iztočnica.

Zapis iztočnic in ostali iztočnični podatki so načeloma v skladu z zapisom v *Slovarju Slovenskega pravopisa 2001* oziroma v skladu s pravopisnimi pravili pri iztočnicah, ki jih *Slovar Slovenskega pravopisa* ne navaja.

Iztočnični podatki

Podatki o izgovoru se navajajo pri prevzetih leksikalnih enotah, ki pisno niso podomačene in katerih izgovor ni predvidljiv na osnovi pravil o razmerju med pisavo in izgovorom v slovenskem jeziku (npr. *à la carte*, *rinascimento*, *snowboard*).

Izgovor

Sinonimni slovar slovenskega jezika ne navaja dvojnic. Med dvojnicami (pisne, naglasne, obliko-slovne) je za iztočnico izbrana tista, ki je na prvem mestu v *Slovarju Slovenskega pravopisa 2001* oziroma tista, ki je najbolj v skladu z načeli kodificiranja pisave, izgovora in pregibanja v slovenskem jeziku. Pri glagolu se navaja naglasna dvojničnost tipa *dotakniti se* in *dotákniti se -em se*, ker je v dvojničnosti utemeljen pripadajoči spregatveni vzorec.

Dvojnice

Pregibne besede se kot iztočnice v SSSJ navajajo v izhodiščni obliki. Pri samostalniški besedi je izhodiščna oblika imenovalnik ednine (npr. *izvir*) oz. imenovalnik množine pri množinskih samostalnikih (*gosli*, *jetra*, *očala*). Iztočnica ima obliko imenovalnika množine tudi v primerih, kadar je določeni samostalniški udeleženi v sinonimnem razmerju zgolj z množinsko obliko (npr. *črepinje* v sinonimnem nizu pri *posoda* v skupnem pomenu, *mravljinici* v pomenu 'občutek'). Z navedbo omejitve »mn. v sin. nizu« (»množinskost v sinonimnem nizu«) poleg slovnične oznake »mn.« je v teh primerih izraženo, da je množinskost omejena na obliko, s katero dani samostalniški nastopa v določenem sinonimnem nizu, ne da bi bil samostalniški sicer množinski samostalniški (*razvaline*). Pri pridevniški besedi je izhodiščna oblika imenovalnik ednine moškega spola (*dober*, *uprizoritveni*) in v nekaterih primerih imenovalnik množine moškega spola (npr. *drugovrstni*, *različni*, *stoteri*), pri glagolih nedoločnik (*izgovoriti*).

Pregibnostne oblike

V SSSJ navedena izhodiščna oblika iztočnice s pripadajočo besednovrstno določitvijo ustreza kategorialnemu pomenu, s katerim je dana leksikalna enota udeležena v sinonimnem nizu. Zato so v nekaterih primerih v SSSJ iztočnice različne od iztočnic v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ali *Slovarju Slovenskega pravopisa*. To je zlasti opazno pri navajanju pridevniških iztočnic in pri večjem številu homonimov zaradi prikaza besednovrstne različnosti. Pridevniške iztočnice so zapisane v skladu s pridevniško kategorialnostjo, kot se uresničuje v sinonimnem razmerju, na osnovi katerega je dani pridevnik v SSSJ prikazan kot iztočnica. Tako je npr. sprejeta iztočnica **rděč** rděča -e prid. (v lastnostnem pridevniškem pomenu, npr. *rděč cvet*, sinonimi *krvav*, *rud*, *rus* itd.) in iztočnica **rděči** -a -e prid. (zaradi prisotnosti v frazemu *rděči petelin*, ki je sinonim pri *požar*). V samostojni iztočnici je npr. prikazan povedkovnik **značilen** -lna -o (*biti značilen za kaj*

Iztočnična oblika in kategorialni pomen

s sinonimi *karakterističen, tipičen, imanenten* itd.) in levoprilastkovni pridevnik **značilni** -a -o prid. z lastnim sinonimnim nizom. Prim. še množinsko obliko iztočnice pri zgoraj navedenem *črepinje, mravljinici* ipd.

Kazalčna iztočnica v nekaterih primerih nerazlikovalno usmerja k ciljnim dominantam, ki so v razmerju konverznih tvorjenk. Na primer kazalčna iztočnica **zamázanec** -nca m usmerja k sestavku **umázan** -a -o povdk., v katerem je **zamazanec** izsamostalniški povedkovnik, in k samostalniškemu sestavku **umázanec** -nca m.

Pregibnostna obrazila Izhodiščni obliki iztočnice sledi pri pregibnih besedah zapis pregibnostnega obrazila, s katerim je nakazan pripadajoči pregibnostni vzorec. Pri samostalniških iztočnicah je to zapis končnice rodilnika ednine oz. množine, pri pridevniških iztočnicah in izpridevniških povedkovnikih sta to obrazila za ženski in srednji spol ednine oziroma množine, pri glagolu sedanjiško obrazilo.

Besednovrstne oznake Navedba pregibnostnega obrazila je pri pregibnih iztočnicah hkrati že podatek o besednovrstni pripadnosti, ki je poleg tega eksplicitno izražena v posebnih besednovrstnih oznakah. Samostalniki so označeni s kratično navedbo spola m, ž in s, množinski samostalniki z oznakami m mn., ž mn., s mn. Pridevniki so označeni s prid. Glagoli imajo za besednovrstno oznako navedeno vidsko določitev dov., nedov., dov. in nedov., nedov. in dov. Ostale besedne vrste imajo te oznake: prisl. za prislov, predl. za predlog, vezn. za veznik, člen. za členek, medm. za medmet, povdk. za povedkovnik, števn. za števnik, zaim. za zaimek. Pri večbesednih iztočnicah je večbesednost upoštevana v besednovrstnih oznakah prisl. zv. (prislovna zveza), predl. zv. (predložna zveza), vezn. zv. (vezniška zveza), člen. zv. (členkovna zveza), povdk. zv. (povedkovniška zveza), medm. zv. (medmetna zveza). Na to, da je iztočnica sestavina leksikalne enote, opozarja oznaka prvi del nedol. zaim. zv. (prvi del nedoločne zaimenske zveze).

Homonimi Vsi homonimi v *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* imajo razločevalne številke, ne glede na to, v čem se utemeljuje homonimija (besednovrstna različnost, različnost pomenskega izvora) in ne glede na to, na katerem mestu in v kateri vlogi se pojavijo v slovarskem besedilu. Razlikovalnost homonimov je tako razvidna v iztočničnem delu in v sinonimijskem delu slovarskega sestavka, tj. pri členih sinonimnega niza in pri navajanju ciljnih dominant pri kazalčnih iztočnicah in v dopolnjevalnih kazalkah.

Enobesedne in večbesedne iztočnice Iztočnice so večinoma enobesedne. Večbesednost je omejena na nekaj kategorij: prevzete besedne zveze, katerih posamezne sestavine niso sestavina poimenovalnega sistema slovenskega jezika (*alma mater*); sklopi, pisani narazen (*aja tutaja, nina nana, prej ko slej*); frazeološki glagoli z zaimensko sestavino (*lomiti ga*). Ostali primeri večbesednosti so zveze samostalnika s predlogom, leksikalizirane kot: prislovne zveze (npr. *brez cilja, na lepem*), prevzete prislovne zveze (npr. *ad infinitum*), predložne zveze (*na začetku, za časa*), členkovne zveze (*v redu*), medmetne zveze (*na zdravje*), povedkovniške zveze (*na čistem, v rodu*).

Lastna imena Lastnoimenske leksikalne enote so vključene v SSSJ kot sestavine večbesednih, običajno frazeoloških poimenovanj, in ne v vlogi individualizirajočih lastnih imen.

Sinonimijski del slovarskega sestavka

Iztočničnemu delu v dominantnem slovarskem sestavku sledi sinonimijski del, v katerem so ob pomenskih razlagah sinonimnih nizov navedeni sinonimi in v katerem je prikazana njihova besedilna raba in razlike med njimi. (Gl. ponazorilo *izvír* -a m na začetku knjige.) V skladu z zasnovo slovarskega opisa sinonimije v SSSJ je sinonimijski del notranje podrobneje razčlenjen.

Pomenska enota: neposredni prikaz sinonimije Prikaz sinonimije v SSSJ temelji v upoštevanju leksikalnega pomena kot tiste jezikovne danosti, na osnovi katere se ugotavlja sinonimna razmerja. Zato predstavlja zaključeno celoto v slovarskem sestavku prikaz skupine sinonimov s skupnim pomenom. Ta celota je poimenovana pomenska enota. Enopomenske dominante vključujejo eno pomensko enoto, večpomenske dominante več pomenskih enot, ki so v tem primeru zaporedno oštevilčene.

Pomenska enota vključuje v vseh primerih sinonimni niz in pomensko razlago, ki opisuje pomen, veljaven za vse sinonime v nizu. Poleg tega v nekaterih primerih pomenska enota obsega razdelek besednozveznih dominant in razdelek besedilnih zamenljivk. V razdelku besednozveznih dominant so prikazani sinonimi k določeni dominantni leksikalizirani besedni zvezi (npr. v pomenski enoti št. 1 pri dominantni *izvir* -a m besednozvezna dominantna *mineralni izvir* s sinonimoma *slatinski izvir*, *slatina*). V razdelku besedilnih zamenljivk se lahko navajajo podpomenke k dominantni leksikalni enoti (gl. npr. slovarski sestavek pri dominantni *prodajalec* -a m) ali metaforični lastnostni povedkovniki (gl. npr. slovarski sestavek pri *klepetáv* -a -o prid.).

Samostojna sestavina dominantnega slovarskega sestavka, tj. brez povezave z razloženimi pomeni, je razdelek besednozveznih dominant, ki niso pomensko povezane z razloženimi pomeni v pomenskih enotah. Ta razdelek stoji zunaj pomenske enote oz. pomenskih enot, tj. na koncu sinonimijskega dela. (Gl. slovarski sestavek pri *bóben* -bna m, besednozvezno dominantno *verižni boben*.)

Dominantni slovarski sestavek se lahko zaključuje z razdelkom dopolnjevalnih kazalk, v katerem so navedene ciljne dominante (ena ali več), pri katerih je dominantna iztočnična leksikalna enota prisotna v nedominantni vlogi, tj. kot člen niza. (Gl. ponazorilo na začetku knjige.)

Dopolnjevalne kazalke:
usmerjanje k nedominantnim
sinonimnim povezavam

Vloga posameznih sestavin sinonimijskega dela

V nadaljevanju so posamezne sestavine dominantnega slovarskega sestavka opisane glede na vlogo, ki jo imajo v prikazu sinonimnih razmerij.

Tako kot je pomenska enota v celoti namenjena zaključenemu prikazu sinonimov v določenem pomenu, tako tudi razlaga, ki stoji na začetku pomenske enote, opisuje pomen, ki je skupen vsem sinonimom v nizu. Razlaga na začetku pomenske enote se torej ne nanaša samo na dominantno iztočnico, pač pa posreduje slovarski opis pomena, ki povezuje vse sinonime v nizu. V številnih primerih se ta razlaga razlikuje od tiste pri dani leksikalni enoti v razlagalnem slovarju (SSKJ, *Slovar novejšega besedja*, terminološki slovarji). V slovarski razlagi v razlagalnem slovarju je poudarjena pomenska razločevalnost dane leksikalne enote znotraj leksikalnega sistema, medtem ko so v razlagi pri sinonimnem nizu poudarjene skupne pomenske lastnosti, ki utemeljujejo sopomenskost in zamenljivost sinonimov v nizu.

Razlaga

V nekaterih primerih je razlaga dopolnjena s pomenskim pojasnilom (npr. »nekdaj«, »zlasti v španskem okolju«, »v srednjem veku«, »v mnogoboštvu« itd.), ki razlagani pojem omejuje na ožje določeno prostorsko, časovno in pojmovno predmetnost.

Pomensko pojasnilo

Razlagi osnovnega pomena je za podpičjem lahko pridružena razlaga izpeljanega pomena, kadar se v obeh pomenih potrjuje isti sinonimni niz. (Gl. npr. slovarski sestavek pri *brezobzírnost* -i ž.)

Razlaga izpeljanega pomena

Slovarska ponazorila dopolnjujejo siceršnji pomenski opis sinonimnega niza tako, da navajajo minimalno besedilno okolje, značilno za dominantno leksikalno enoto in za pripadajoče sinonime. Ponazorila so priredbe značilnih besedilnih uresničitev dane leksikalne enote, ki posredujejo besedilne vzorce, v katerih se potrjuje zamenljivost sinonimov. Oblikovana so kot vzorčni slovarski iztržki ali kot prirejene povedi. V slovarskem iztržku se ponazarja zlasti tipična slovnična struktura, v kateri se besedilno uresničuje dominantna leksikalna enota in v kateri se potrjuje zamenljivost dominantnega leksema z vsemi sinonimi v sinonimnem nizu (npr. ponazorilo *iti k izviri* pri *izvir* -a m I.). Ponazorilo ima obliko prirejene povedi, kadar ponazarjanje s slovarskim iztržkom ni mogoče ali bi bilo premalo obvestilno. Povedi v vlogi slovarskega ponazorila so v slovarju dogovorno večinoma zapisane brez končnega ločila. Ponazorila v SSSJ imajo namen poljudno prikazati zlasti slovnično strukturo najožjega besedilnega okolja, značilnega za sinonime danega niza. Ponazarjalno gradivo uporabnika slovarja usmerja pri nadaljnjem natančnejšem preverjanju pomenske in zvrstno-stilne vrednosti vsakega sinonima neposredno v besedilih, dostopnih v korpusih slovenskega jezika. Zasnova SSSJ ne predvideva obsežnejšega navajanja besedilnih ponazoril, saj je glede na kompleksnost leksikalne družljivosti katera koli izbira ponazorila zgolj ena od mogočih izbir in s stališča vseh potencialnih ubeseditvenih možnosti danega sinonima samo delno zadostna.

Slovarska ponazorila

Člen sinonimnega niza ima lastno ponazorilo, kadar je treba ponazoriti svojskost besedilne rabe ali siceršnjo pomensko individualnost člena v razmerju do dominantne leksikalne enote.

Sinonimni niz Sinonimni niz je po obliki naštevalna navedba vseh sinonimov pri danem pomenu, po vsebini pa jedrna sestavina sinonimnega slovarja. V sinonimnih nizih v SSSJ je za slovenski jezik prvič prikazano, katere skupine besed in besednih zvez se na osnovi pomenske podobnosti vzpostavljajo ob posameznih pomenih.

V SSSJ se glede na tehnično ureditev in vsebinsko obvestilnost ločujeta dve vrsti sinonimnih nizov: sinonimni nizi, katerih nosilka je (enobesedna) dominantna iztočnica, in sinonimni nizi, katerih nosilka je besednozvezna dominanta.

S stališča sinonimnega niza in razmerja do dominante je vsak sinonim, delni sinonim in protipomenka člen sinonimnega niza.

Sinonimni niz dominante Sinonimni niz, katerega nosilka je dominantna iztočnica, je v slovarskem sestavku naveden v pomenski enoti za razlago in za razdelkom slovarskih ponazoril. (Gl. ponazorilo pri *izvír* -a str. 7.) Poleg dominantne leksikalne enote vključuje enega ali več sinonimov in delnih sinonimov. V nizu so najprej navedeni sinonimi, za njimi delni sinonimi. Oboji so v obeh skupinah razvrščeni najprej glede na zvrstno-stilno označenost (najprej neoznačeni, za njimi označeni) in znotraj tega po abecedi. Sinonimi in delni sinonimi v nizu dominantne iztočnice so lahko opremljeni s podatki, ki nakazujejo njihovo individualnost v razmerju do dominantne iztočnice in posredno s tem tudi njihovo različnost od ostalih členov niza. Slovaropisna sredstva, ki izražajo različnost sinonimov v SSSJ, so poleg zvrstno-stilnih oznak še besedilne omejitve, ponazorjena besedilna raba (slovarska ponazorila) in pri glagolu ter povedkovniku vezljivostne oznake. Različnost posameznih členov niza je s temi sredstvi opisana v nizu dominante.

Sinonimni niz besednozvezne dominante Sinonimni niz, katerega nosilka je besednozvezna dominanta (stalna besedna zveza, ki ima znotraj sinonimnih leksikalnih enot dogovorno vodilno vlogo), je naveden na koncu pomenske enote za znakom ♦, če obstoji razvidna pomenska povezava med besednozvezno dominantno in pomenom, opisanim v razlagi (gl. besednozvezno dominantno *kraški izvír* pri *izvír* -a m 1.). Če razvidne pomenske povezave ni, je niz besednozvezne dominante zunaj pomenske enote, na koncu razlagalno-sinonimnega dela za znakom • (gl. ponazorilo pri *bóben* -bna m).

Dominantni slovarski sestavek lahko obsega samo niz besednozvezne dominante ali več takih nizov, brez siceršnjega razlagalno-sinonimnega dela. (Gl. za ponazorilo slovarski sestavek pri *nasíp* -a m.)

Gospodarnost v navajanju sinonimnih nizov pri tvorjenkah Pri tvorjenki se pogosto v okviru tvorjenega pomena predvidljivo pojavlja sinonimni niz, ki je vzporeden sinonimnemu nizu pri podstavni leksikalni enoti. Npr. pridevnik *bivanjski* ima sinonim *eksistencialni*, tvorjeni prislov *bivanjsko* pa temu vzporedni sinonim *eksistencialno*. Če v sinonimnem nizu tvorjenke, ki bi sicer bila dominantna, v primerjavi s sinonimijo pri podstavni leksikalni enoti ni nobenega novega sinonima, se navajanje tega sinonimnega niza oz. tega dominantnega sestavka lahko opusti.

Člen sinonimnega niza Člen sinonimnega niza je kot pojem utemeljen v dvojnosti med zgradbo slovarskega sestavka kot slovaropisno danostjo in sinonimijo kot jezikovnopomensko danostjo. Kot člen sinonimnega niza se obravnava vsak v SSSJ navedeni sinonim, delni sinonim, protipomenka, podpomenka in zamenljivi metaforični povedkovnik, in sicer s stališča razmerja do dominantne leksikalne enote. Slovaropisno se pojmuje, da člen niza vključuje sinonim kot leksikalno enoto (besedo, besedno zvezo) in pripadajoče slovarske podatke o njeni zvrstno-stilni označenosti in besedilni rabi (besedilne omejitve, slovarska ponazorila). Kot členi niza se navajajo tudi leksikalne enote, homonimne v osnovni obliki in izrazno različne v oblikospreminevalni paradigmi (npr. pri dominantni *ravnína* -e ž zastareli sinonim *raván* -i ž in knjižnoizročilni sinonim *raván* -vní ž). V redkih primerih se iz tehničnih razlogov ali zaradi lažjega uporabnikovega iskanja kot člen niza navaja dvojica (npr. člen niza *izplákniti* pri dominantni *splákniti* -em dov.).

Sinonimi in besedilne zamenljivke se razvrščajo po abecedi. V sinonimnih nizih, ki vključujejo sinonime s slovarsko oznako, so abecedno posebej razvrščeni najprej neoznačeni sinonimi in nato tisti z oznako.

Razvrščanje členov niza

Vsi sinonimi imajo knjižni zapis in poknjiženo oblikoslovje, ne glede na to, kateri jezikovni zvrsti pripadajo.

Zapisovanje sinonimov iz neknjižnih zvrsti

V SSSJ imajo delni sinonimi tako kot drugi sinonimi z dominantno leksikalno enoto podobni denotativni pomen, le da je ta v eni od pomenskih lastnosti ožje, natančneje določen. Tako je npr. v SSSJ pri dominantni **têta** -e ž v pomenu 'sestra očeta ali matere' naveden starinsko označeni delni sinonim **ujna** z ožjim pomenom 'sestra matere'. Delni sinonim je v razmerju do dominantne leksikalne enote njena podpomenka. Tipogija delnih sinonimov v SSSJ se je oblikovala v neposrednem analiziranju sinonimnih razmerij na osnovi sprejete zasnove SSSJ. Prikaz delne sopomenskosti se sicer ne utemeljuje pomenslovno in ima praktični namen: prikazati v slovarju množico izrazov, ki v veliki meri ustrezajo v SSSJ veljavni določitvi sinonimije, od nje pa odstojajo v okviru tipskih pomenskih razlik.

Delni sinonimi

Kot delni sinonimi so v SSSJ prikazana prevzeta poimenovanja, ki se z danim denotatom povezujejo v ožje določenem zemljepisnem ali kulturnem okoljem. Npr. *medicina* 'amulet v indijanskem okolju' kot delni sinonim pri *amulet* 'predmet, navadno obesek, ki se mu pripisuje čarobna moč'; *kuli* 'težak v nekaterih azijskih državah' kot delni sinonim pri *težak* 'delavec, ki navadno priložnostno opravlja težka, nekvalificirana dela'; *pandur* 'birič v hrvaškem in madžarskem okolju' kot delni sinonim pri *birič* 'nekdanji nižji uslužbenec, izvrševalec sodne ali zemljiške oblasti' itd. Eden pogostejših tipov delnih sinonimov v SSSJ vključuje sinonime, ki v primerjavi s pomenom dominantne leksikalne enote ubesedujejo pomenske modifikacije v okviru velikostne določitve, npr. *biserček* pri *biser*, *peharček* pri *pehar*, *piškotek* pri *piškot*, *pilica* pri *pila*, *planotica* pri *planota* itd. Delni sinonim ima lahko v primerjavi s pomenom dominante natančneje precizirano eno od razločevalnih pomenskih lastnosti, npr. *anafilaksija* 'alergija za vbrizgane tuje beljakovine' v primerjavi z dominantnim pomenom pri *alergija* 'preobčutljivost organizma za določene snovi'; *sekirišče* 'toporišče pri sekiri' v primerjavi s *toporišče*; *zaloka* 'travnik ob gozdu' v primerjavi s *travnik*; *teptati* 'tlačiti z nogami' v primerjavi s *tlačiti* ipd.

Pomenska tipologija delnih sinonimov

Delni sinonimi se v SSSJ ločujejo od drugih sinonimov z dvema oblikama prikaza. Delni sinonim ima lahko ob sebi izpisano dopolnjevalno razlago (gl. npr. pri dominantni **izvír** -a m, ki ima razlago 'kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje', pri starinsko označenem delnem sinonimu **žveplenica** pa izpisano dopolnjevalno razlago 'izvir vode z žveplovim vodikom'). Sicer je delni sinonim lahko označen s pripisano poševno puščico (gl. delni sinonim **izobilje** pri dominantni **blaginja** -e ž). V dopolnjevalni razlagi (npr. pri **žveplenica** v sestavku **izvír** -a m) je opisana tipska pomenska razlika med dominantno in delnim sinonimom, medtem ko poševna puščica ob delnem sinonimu (ali pri podpomenki) označuje, da je ta člen tudi samostojna dominantna z lastnim sinonimnim nizom. Puščica je tehnično sredstvo, s katerim je nakazano, da je v (delni) sopomenskosti poleg eksplicitno navedenega člena niza vključen tudi njemu pripadajoči lastni sinonimni niz. Tako je npr. v sinonimnem nizu pri dominantni **blaginja** -e ž ('stanje, za katero je značilen obstoj zadostne količine materialnih dobrin') naveden delni sinonim s puščico **izobilje** ('stanje, za katero je značilen obstoj velike količine materialnih dobrin'); puščica nakazuje, da so pri **blaginja** -e ž delni sinonimi poleg izpisane leksikalne enote **izobilje** tudi vsi členi niza, navedeni pri dominantni **izobilje**: ekspresivni člen **preobilje**, knjižnoizročilna člena **izobilica** in **izobilje** in zastarela člena **obilnost** in **obilost**.

Slovarsko razločevanje delnih sinonimov

V SSSJ se navajajo skrajnostne protipomenke, ki ustrezajo merilu zamenljivosti z zanikanjem (*uspešen* – *neuspešen*, *enoten* – *neenoten* itd.), in nekatere dopolnjevalne protipomenke (*bolan* – *zdrav*, *čist* – *umazan*, *daleč* – *blizu*, *divergenca* – *konvergenca* itd.). Protipomenke stojijo za posebnim znakom ■ na koncu sinonimnega niza.

Protipomenke (antonimi)

Besedilne zamenljivke

Razdelek besedilnih zamenljivk je neobvezni del dominantnega slovarskega sestavka, ki v nekaterih primerih razširja prikaz sinonimije s področja pomenske sistemskosti na področje besedilne zamenljivosti. Kot besedilne zamenljivke se v tej izdaji SSSJ navajajo podpomenke (v razdelku z naslovom **PODPOMENKE**) in metaforični povedkovniki (v razdelku z naslovom **POVEDKOVNIK**). Besedilne zamenljivke imajo v primerjavi s pomenom dominante lastni, različni leksikalni pomen, a se v določenih ubeseditvenih okoliščinah razmeroma pogosto nadomeščajo z dominantno leksikalno enoto; ali nasprotno, dani dominantni izraz je v besedilni rabi pogosto nadomeščen z besedilno zamenljivko. Na tej osnovi so npr. pri dominantnem pomenu samostalnika **góba** -e ž kot besedilne zamenljivke navedena poimenovanja za različne vrste gob, tj. poimenovanja, ki jih nepoznavalec v splošni rabi običajno nadomešča z leksikalno enoto *goba*. Drugi tip besedilnih zamenljivk v tej izdaji SSSJ so metaforični povedkovniki v vlogi imenovanja prisojane lastnosti (npr.: leksikalne enote *buča*, *kalin*, *lisica*, *lisjaček*, *lisjak*, *maček*, *tiček* itd. namesto *prebrisan* v strukturi *biti prebrisan*).

Namen navajanja besedilnih zamenljivk je prikazati značilne zamenljivostne izrazitvene možnosti, ki odstopajo od temeljne določenosti leksikalne sinonimije in jih zato ni mogoče prikazati znotraj siceršnjih sinonimnih nizov. Besedilne zamenljivke so v svojem razdelku navedene naštevvalno, brez zvrstno-stilnih oznak in siceršnjih podatkov o pomenski individualnosti. Če ima besedilna zamenljivka ob sebi narisano poševno puščico, to pomeni, da ima ta leksikalna enota sicer v SSSJ vlogo dominante z lastnim sinonimnim nizom in med besedilne zamenljivke je preko nje vključen tudi celotni pripadajoči sinonimi niz (gl. pri **bombón** -a m besedilno zamenljivko s puščico **čokoladni bombon**, ki ima lastni sinonimni niz: **čokoladni bombon** = nar. **čokolatin**). Koliko obsežno se navajajo besedilne zamenljivke, je odvisno od ugotovljivosti njihove prisotnosti v sicer uporabljanem gradivu za SSSJ in od značaja predmetnosti, na katero se nanaša dominantna. Ena od pogostejših kategorij besedilnih zamenljivk so podpomenke, ki se nanašajo na načinovne modifikacije glagolskega pomena (gl. besedilne zamenljivke pri glagolu **govoriti** -ím nedov.).

Podpomenke kot besedilne zamenljivke

Podpomenke se v pomenski enoti SSSJ lahko navajajo kot besedilne zamenljivke v primeru, če sestavljajo skupino podpomenk (najmanj dve), v kateri se medsebojno razlikujejo v istovrstni razločevalni lastnosti v razmerju do dominantnega pomena (vzporedna podpomenskost ali kohiponimija). Tako so npr. pri dominantni **bombón** -a m na osnovi istovrstne razločevalne lastnosti '(bombon) iz česa' navedene podpomenke **čokoladni bombon**, **melisnica**, **mentolni bombon** in **mlečni bombon**. Skupina podpomenk, ki imajo vrstno isto razločevalno pomensko lastnost (v primerjavi z dominantnim pomenom), se pojmuje kot snop besedilnih zamenljivk.

Snopov besedilnih zamenljivk je lahko več. Tako je npr. v prvem snopu pri **prodajálec** -lca m navedena skupina podpomenk, ki so v primerjavi z dominantnim leksemom pomensko natančno določene glede na predmet, izdelek, ki ga prodajalec prodaja (*drogerist*, *galanterist*, *igračar* itd.). V drugem snopu je navedena skupina podpomenk, ki pomen natančneje določajo glede na mesto, prostor, kjer prodajalec opravlja svoje delo (*kantiner*, *kolporter*, *štantar*, *trafikant*).

prodajálec -lca m |kdor daje kaj v last komu tako, da ta plača

dogovorjeno ceno; kdor je pri prodaji dejaven, zaposlen v imenu dajalca | *kupec in prodajalec* □ zastar. **prodajalničar**

□ star. **štacunar**

◆ **potujoči prodajalec** □ star. popotni prodajalec

PODPOMENKE 1. drogerist, galanterist, igračar, jesihar, kletkar, kolektor, lector, limonadar, loterist, medičar, nogavičar, platnar, preprogar, ribar, rokavičar, sladoledar, slanikar, slaščičar, srebrninar ↗, strunar, suhorobar, svečar, vodnar ↗, voskar, zlatar, železninar

2. kantiner, kolporter, štantar, trafikant

V nekaterih primerih je snop podpomenk uveden s kratko razlago (gl. razlage 'alkoholna pijača', 'osvežujoča pijača', 'žgana pijača' v slovarskem sestavku **pijāča** -e ž), ki okvirno nakazuje vrstno pomensko razločevalnost, s katero se utemeljuje podpomenskost in povezanost podpomenk v snopu.

pijāča -e ž |živilo, pripravljeno za pitje| *kozarec hladne pijače*

□ napitek □ ekspr. **napoj** □ ekspr. **pijačica** □ star. **pilo** □ star. **pojilo**

□ nar. **primaka** □ otr. **pupa**² □ otr. **pupica** □ **brozga**↗

◆ **1. alkoholna pijača** □ pog. alkohol □ zastar. alkoholična pijača

□ ekspr. kaplja □ ekspr. kapljica □ pog. maligani □ ekspr. mokrota

□ knj.izroč. opojilo □ knj.izroč. opojnina **2. kisl pijača** □ nar. cvič

□ nar. kisal □ slabš. kislica □ ekspr. kislina **3. sladka pijača**

□ zastar. sladčica **4. žgana pijača** □ knj.izroč. akvavit

□ knj.izroč. žganina □ žganje

PODPOMENKE 1. 'alkoholna pijača' biter, kumis, medica↗,

nektar, pivo↗, rum, sake, spirituozna, vino↗, žganje↗

2. 'kisl pijača' kislica↗ **3.** 'osvežujoča pijača' boza, džus, flip, frappé, kokakola, kokta, kvas, limonada↗, malinovec,

oranžada, pokalica, šabesa↗, šerbet↗, tonik **4.** 'žgana pijača' absint, arak, calvados, encijan, grenčica, konjak¹,

liker, nalivka, pernod, slivovka↗, tekila, vinjak, viski, vodka, žganje↗

GLEJ ŠE barman | barmanka | voda

V slovarskih sestavkih lastnostnih pridevnikov, ki se nanašajo na določeno lastnost človeka, so kot besedilne zamenljivke navedeni izsamostalniški lastnostni povedkovniki, s katerimi je dani lastnostni pridevnik zamenljiv, če je v besedilu v vlogi povedkovnika: *klepetav sosed* → *Sosed je klepetav* = *Sosed je klepetulja / čenča / čveka / goflja / klopotec* itd.

Metaforični lastnostni
povedkovniki kot besedilne
zamenljivke

klepetāv -áva -o prid. |ki (rad) veliko govori| *klepetave*

ženske □ ekspr. **brbljav** □ ekspr. **brbrav** □ slabš. **čenčalast** □ slabš. **čenčast**

□ slabš. **čvekalast** □ slabš. **čvekast** □ slabš. **čvekav** □ ekspr. **drdrast**

□ slabš. **drdrav** □ slabš. **gobčen** □ slabš. **gobezdaški** □ slabš. **gobezdav**

□ star. **jezičen** □ slabš. **klepetalast** □ slabš. **klepetuljast** □ nar. **lapast**

□ slabš. **ragljast** □ ekspr. **zgovoren** □ ekspr. **žlabudrav** □ ekspr. **žlobudrav**

POVEDKOVNIK brblja, brbljač, brbljavec, brbljež, brbra, brbrač, brbravec, čenča, čenčač, čveka, čvekač, čvekalo, devtekela, drdra, gobec, gobezdač, gobezdalo, goflja, gofljač, jezik, klafač, klepetač, klepetalo, klepetavec, klepetec, klepetulja, klepetun, klobasač, klobuštra, klobuštrač, klopotalo, klopotec, kvasač, labrač, nakladač, raglja, regljač, ropotač, ropotec, ropotulja, trobezljač, žlabudra, žlobudra, žlobudrač, žužlja, žužnja, žužnjač

Na koncu dominantnega slovarskega sestavka pogosto stoji posebni razdelek dopolnjevalnih kazalk, ki ga uvaja opozorilo **GLEJ ŠE**. V tem razdelku so naštevalno navedene iztočnice, glede na vlogo v danem razdelku imenovane ciljne dominante, v slovarskih sestavkih katerih se prikazuje sinonimija drugih, v dani dominantni neobravnanih pomenov.

Dopolnjevalne kazalke

Pomenska individualnost sinonimov v nizu

Merilo za ugotavljanje sinonimnih razmerij med leksikalnimi enotami je v SSSJ skupni pomen, ki povezuje sinonime v nizu. S stališča neposrednega ustvarjanja in razumevanja besedila pa hkrati velja, da je pomenska enakost izrazno različnih leksikalnih enot metodološki konstrukt, izpeljan iz površinsko uresničene medsebojne besedilne zamenljivosti med določenimi leksikalnimi enotami. Smisel sinonimije namreč ni v potrjevanju pomenske enakosti, pač pa v omogočanju čim natančnejše, čim bolj ustrezne izrazitve dane vsebine, danega pomena, ki se lahko uresničuje prav na osnovi medsebojne različnosti sinonimov. Zato je pri slovarskem navajanju sinonimov v nizu pomemben prikaz njihovih medsebojnih razlik, s čimer je med drugim ustrezno nakazana relativnost načela zamenljivosti. V SSSJ se s tem namenom navajajo nekateri podatki, s katerimi se v osnovnih potezah nakazuje individualna pomenska vrednost posameznega sinonima. Na ravni denotativnega pomena je pomenska svojskost posameznih sinonimov v SSSJ neposredno prikazana z dopolnjevalnimi razlagami pri delnih sinonimih. Načini opisovanja pomenske individualnosti sicer vključujejo še: 1. določitev zvrstno-stilne vrednosti sinonima, ki se izraža z zvrstno-stilnimi in drugimi slovarskimi oznakami, 2. opis besedilnih okoliščin, značilnih za uresničitve posameznega sinonima, v slovaropisno predvidenem razdelku »besedilne omejitve« in 3. navajanje slovarskih ponazoril pri posameznem členu niza. Pri glagolskih in povedkovniških sinonimih je v opis pomenske individualnosti vključeno navajanje vezljivostnih lastnosti v obliki vezljivostnih oznak.

Pomenska individualnost se v okviru dogovorjenih možnosti prikazuje tako pri leksikalni enoti v dominantni kot pri vsakem členu sinonimnega niza. Če so pomenske lastnosti (besedilne omejitve, vezljivostne lastnosti), navedene pri dominantni, nespremenjeno veljavne tudi pri členih niza, se ne navajajo ponovno. Izjema so zvrstno-stilne oznake, ki se vselej navedejo pri vsaki leksikalni enoti posebej.

Besedilne omejitve Besedilna omejitev je tip slovarskega podatka v SSSJ, ki se nanaša na pomensko individualnost danega sinonima tako, da nakazuje značilnosti besedilne uresničitve dane leksikalne enote, ki so razločevalno prisotne, kadar je dani leksem udeležen v določenem sinonimnem razmerju. Besedilna omejitev opozarja npr. na slovnično število množino, na zvezo s prilastkom, zvezo z določenim sklonom, na smiselni osebek v tožilniku ali smiselni osebek v dajalniku ipd.

Vezljivost Vezljivostne pomenske lastnosti so vključene v individualizirajoči pomenski opis pri glagolu in povedkovniku. Navajajo se z zaimensko nakazanim vezljivostnim določilom v ustreznem sklonu. Imenovalniški osebek na mestu prvega delovalnika se kot vezljivostno določilo eksplicitno ne izkazuje, ker je praviloma nedvoumno razviden iz siceršnjega pomenskega opisa. Odstopanja so prikazana z navedkom »s smiselnim osebkom v tožilniku« in »s smiselnim osebkom v dajalniku«. Če so vezljivostne lastnosti pri členu niza enake kot pri leksikalni enoti v dominantni, se pri členu ne navajajo. Zaimenska vezljivostna oznaka kaj s pripadajočimi sklonskimi oblikami je v SSSJ pojmovana kot nadpomenska in vključuje vezljivostna določila ne glede na besedilno uresničenje kategorialne pomenske lastnosti človeško, če ta ni pomenskorazločevalna; npr. *brcniti kaj* vključuje *brcniti soigralca* in *brcniti kamen*. Zaimenska vezljivostna oznaka kdo s pripadajočimi sklonskimi oblikami se navaja, kadar vezljivostno določilo pomenskorazločevalno vključuje samo poimenovanje človeka, npr. *presenetiti koga*, *razočarati koga*, *posoditi komu kaj*.

Zvrstno-stilne in druge slovarske oznake Zvrstno-stilne oznake v vlogi pomenskega razlikovanja sinonimov so posebej obravnavane v nadaljevanju.

Slovarska ponazorila O slovarskih ponazorilih v vlogi razlikovanja členov niza prim. razdelek Slovarska ponazorila na str. 19.

V slovarskem sestavku formalizirano nakazane individualne pomenske lastnosti posameznih členov niza v nobenem primeru ne morejo posredovati vsega tistega, kar je udeleženo v medsebojnem razlikovanju sinonimov v neposredni besedilni rabi in kar izpolnjuje potrebo po večji

izrazitveni natančnosti pri ubesedovanju enkratnih vsebin. Zasnova SSSJ omogoča opisovanje razlik med sinonimi v omejenem obsegu. Navedeni podatki imajo vlogo osnovnega usmerjanja v pomensko individualnost vsakega od sinonimov, za katero se sicer predvideva, da je obsežneje prikazana v razlagalnem slovarju, na ravni neposredne besedilne rabe pa dostopna s podrobnejšo analizo gradiva. Vsak sinonimni niz v SSSJ dejansko predstavlja izhodišče za samostojno raziskavo, v kateri bi edino lahko bila podrobneje prikazana medsebojna različnost sinonimov v nizu.

Zvrstno-stilno in drugo označevanje sinonimov

Najbolj sistematične in povedne so pri pomenskem individualiziranju sinonimov znotraj sinonimnega niza slovarske oznake: zvrstno-stilne, časovne, prenosniškozvrstne in normativnostna oznaka. Izhodišče vrednotenja in označevanja v SSSJ je slovenski knjižni jezik. Oznake v slovarju imajo vlogo vrednotenja posameznih sinonimov v okviru upoštevanja standardiziranosti in kulturnosti kot definicijskih lastnosti knjižnega jezika.

Tako kot v leksikologiji nasploh je v *Sinonimnem slovarju slovenskega jezika* temeljna delitev na označene in neoznačene leksikalne enote. Neoznačene so tiste leksikalne enote, ki so sestavina knjižnega jezika in v rabi ali v vsebini niso omejene na določeno socialno ali funkcijsko zvrst, niti ne vključujejo katere druge objektivne omejitve (časovna označenost, normativnostna označenost) ali izražanja osebnega odnosa do poimenovane stvarnosti (ekspresivnostna označenost). Sistem oznak v *Slovarju sinonimov slovenskega jezika* upošteva aktualno slovenistično izročilo slovarskega označevanja (*Slovar slovenskega knjižnega jezika* in *Slovar Slovenskega pravopisa*), prilagojeno specifičnostim sodobnega slovarskega prikaza sinonimije.

Terminološke oznake imenujejo dejavnostno ali predmetno področje, na katerem termin živi, npr. »med.« področje medicine, »geol.« področje geologije itd. Vse terminološke oznake so navedene v seznamu na koncu knjige, kjer so ob oznakah izpisana poimenovanja področij, na katera se nanašajo oznake (npr. agr. agronomija, kem. kemija itd.). Področne terminološke oznake se dopolnjujejo z dvojico funkcijskozvrstnih oznak, nanašajočih se na razmerje med terminom in sinonimom, ki je uveljavljen zunaj strokovnega področja, v splošni rabi; to sta oznaki *nestrok.* in *poljud.* Oznako *nestrok.* 'nestrokovno' imajo leksikalne enote, ki jih terminologija ne priznava za nevtralni strokovni izraz, npr.: *nizki fižol* = *nestrok. grmičar*; kem. *alkalija* = *nestrok. lužnina*; bot. *migalica* = *nestrok. marijina trava*; stroj. *motorno olje* = *nestrok. olje*. Oznako *poljud.* 'poljudno' imajo sinonimi, ki so široko uveljavljeni v splošni rabi, strokovna raba pa danemu izrazu nasprotuje, npr.: med. *anestezija* = *poljud. omrtvičenost*; bot. *rumena griva* = *poljud. lisičji parkeljci* ipd.

Terminološke oznake

Terminološka oznaka se lahko dopolnjuje z oznako *žarg.*, ki kot socialnozvrstna oznaka omejuje termin na žargonsko, tj. neknjižno rabo; npr.: avt. *zračna blazina* = avt., *žarg. airbag*; lov. *čakališče* = lov., *žarg. štant* ipd.

Nekateri sinonimi so značilno prisotni v govorjenju in v besedilih knjižnega izročila. Označeni so s prenosniškozvrstnimi oznakami *pog.* 'pogovorno', *neknj. pog.* 'neknjižno pogovorno' in *knjiž.izroč.* 'knjižnoizročilno'.

Prenosniškozvrstne oznake

Z oznako *pog.* 'pogovorno' so označeni sinonimi, značilni za spontano, nepripravljeno nena-rečno govorjenje. Vsebinsko se povezujejo s pojmovnostjo, značilno za običajno vsakodnevno pogovarjanje. Vključujejo lastnosti, ki so v skladu z naravo govora kot specifičnega prenosnika. Tipske značilnosti pogovornih sinonimov so: poenostavitve v glasovni/črkovni zgradbi (npr. *rezervoar* – *pog. rezervar*, *tapisom* – *pog. tapon*), poenobesedenje (*prestavna ročica* – *pog. prestava*), nenatančno upoštevanje besedotvornih zakonitosti (*elektrotehniška šola* – *pog. elektrotehnična šola*), neupoštevanje v zbornem jeziku določene pomenske distribucije (*rok* – *pog. čas*, *ritem* – *pog. tempo*, *število* – *pog. številka*, *cement* – *pog. beton*), ohlapnejše upoštevanje normiranosti (*zgoraj* – *pog. gor*).

Oznaka neknoj. pog. 'neknjižno pogovorno' se v skladu s slovenističnim slovarskim izročilom nanaša na ožjo skupino sinonimov znotraj področja 'pogovorno', ki pripadajo neknjižni, nižji plasti govorenega jezika. To so starejše izposojenke iz germanskih in romanskih jezikov, ki niso sestavina knjižnega jezika (npr.: *rezervoar* – neknoj. pog. *tank*, *točiti* – neknoj.pog. *tankati*, *trpežen* – neknoj. pog. *štrapacen*, *trgovina* – neknoj. pog. *štacuna*, *resa* – neknoj. pog. *franža*, *razjeziti* – neknoj. pog. *razkajfati* itd.), in mlajše izposojenke, ki niso sestavina knjižnega jezika (npr. *videz* – neknoj. pog. *imidž*). Med prenosniškozvrstne oznake je oznaka neknoj. pog. uvrščena kot podtip pogovorne zvrsti, ki je vezan na govor kot prenosnik.

Oznako knjž.izroč. 'knjižnoizročilno' imajo sinonimi, katerih prenosnik so besedila knjižnega izročila, kjer ti sinonimi živijo v omejenem obsegu, v sodobnih knjižnih besedilih pa jih le redko najdemo. Prevladujoče kategorije sinonimov s to oznako so: besedotvorne variante (npr. *alabastrn* – knjž.izroč. *alabastrski*, *alkoholni* – knjž.izroč. *alkoholiški*, *bližina* – knjž.izroč. *bližava*, *čutnica* – knjž.izroč. *občutnica*), v splošni rabi neveljavljene prevzete sopomenke (npr. *desetletje* – knjž.izroč. *decenij*, *bratiti se* – knjž.izroč. *fraternizirati*), v splošni rabi neveljavljene podomačenke (*alarm* – knjž.izroč. *poplah*, *anonimnež* – knjž.izroč. *brezimenec*, *antologija* – knjž.izroč. *cvetnik*, *definicija* – knjž.izroč. *opredelba*, *deformacija* – knjž.izroč. *skazitev*).

Socialnozvrstni oznaki

Socialnozvrstni oznaki v SSSJ sta nar. 'narečno' in sleng. 'slengovsko'. Sinonimi z oznako nar. 'narečno' so v rabi znotraj katerega od slovenskih narečnih leksikalnih sistemov in imajo v okviru knjižnega jezika značaj označenosti (npr. *trgatev* – nar. *bendima*, *narcisa* – nar. *jurjevka* ipd.). Prav tako imajo v knjižnem jeziku položaj označenih enot sinonimi iz slenga (npr. *razburiti se* – sleng. *popeniti*, *mučiti* koga s čim – *težiti* komu s čim ipd.).

K socialnozvrstnim oznakam sodi tudi oznaka žarg. 'žargonsko'. Obravnavana je pri terminoloških oznakah, ker se v SSSJ vedno pojavlja skupaj s terminološko oznako, ki nakazuje, kateremu strokovnemu področju pripada dani žargonizem.

Funkcijskozvrstne oznake

Med funkcijskozvrstne oznake, ki se navajajo v SSSJ, se uvrščajo vse terminološke oznake in z njimi povezani oznaki nestrok. in poljud., ki sta obravnavani pri terminoloških oznakah. Poleg tega je funkcijska zvrstnost v slovarju označena še z oznakami poslov.-uprav. 'poslovno-upravno', publ. 'publicistično', prakt.sp. 'praktičnosporazumevalno' in umetn. 'umetnostno'.

Oznako poslov.-uprav. imajo leksikalne enote, ki so značilna sestavina besedil s področja poslovanja in uprave (npr. *pravočasno* – poslov.-uprav. *do roka*, poslov.-uprav. *izdajati* – poslov.-uprav., žarg. *izstavljati*).

Sinonimi z oznako publ. so sestavina časopisnih in revijalnih besedil in vsebujejo stilno označenost kot konstitutivno prvino publicističnega stila. S stališča zborne norme so lahko ustaljeni in konvencionalni odklon v vlogi značilnosti publicističnega stila. Vsebinsko vključujejo pojmovna področja, o katerih se zlasti piše v časopisih. Primeri: *prosvetni delavec* – publ. *šolnik*, *predpostavka* – publ. *domneva*, *ravnanje* – publ. *postopanje* ipd.

Sinonimi z oznako prakt.sp. 'praktičnosporazumevalno' so značilni za sporočila, ki so namenjena sporazumevanju o praktičnih predmetnih vsebinah. Značilne kategorije tako označenih sinonimov so poenobesedenja (npr. *jodova tinktura* – prakt.sp. *jod*, *hrastov les* – prakt. sp. *hrast*), izpusti (*bencinska črpalka* – prakt. sp. *črpalka*), ohlapno upoštevanje besedotvorne normiranosti (*ojačevalnik* – prakt.sp. *ojačevalec*).

Ekspresivnostne oznake

Z ekspresivnostnimi oznakami se na sistemski ravni opisuje tisti del pomena danega sinonima, ki se nanaša na izražanje subjektivnega čustvenega odnosa do imenovane danosti.

Za razumevanje temeljne usmerjenosti ekspresije (pozitivno – negativno) večinoma zadošča razumevanje denotativnega pomena, zato se ekspresivnost večinoma natančneje ne določa, niti ni vselej določljiva; v skladu s tem je ekspresivnost v SSSJ najpogosteje izražena z oznako ekspr. Značilne kategorije za to oznako so manjšalnice (*balon* – ekspr. *balonček*, *tur* – ekspr.

turček), poimenovanja osebe po eni sami lastnosti (*bojazlivec, bahač, škilavec* itd.) in metaforična poimenovanja (*obupati* – ekspr. *dvigniti roke nad čim*, *ostrmeti* – ekspr. *ostekleniti, hiter* – *bliskovit* ipd.).

V primerih sistemsko potrjene ožje usmerjene ekspresivnosti se navajajo nekatere natančnejše oznake: evfem. 'evfemistično', ljubk. 'ljubkovalno', otr. 'otroško', slabš. 'slabšalno', šalj. 'šaljivo', vznes. 'vzneseno', iron. 'ironično', nizk. 'nizko' in vulg. 'vulgarno'.

Oznako evfem. 'evfemistično' imajo sinonimi, ki nadomeščajo najbolj neposredno poimenovanje določene danosti z namenom izogniti se neposrednemu izražanju negativne vsebine, npr.: *laž* – evfem. *neresnica, reven* – ekspr. *nebogot, lahkoživka* – evfem. *lahka ženska* ipd.

Z oznako ljubk. 'ljubkovalno' se opisuje konotativni pomen sinonimov, s katerimi se izraža naklonjeno, pristrčno razmerje do imenovanega, ki je navadno oseba, npr.: *dedi, dedek, mamika, hlaček, mucek, zlatek* ipd.

Oznako otr. imajo sinonimi, ki so značilni za otroški govor.

Oznaka slabš. izraža, da dani sinonim vključuje odklonilno (podcenjevalno, zaničljivo, sovražno) razmerje do imenovanega, npr.: *ženska* – slabš. *baba, fant* – slabš. *smrkavec, gledati* – slabš. *zijati, hoditi* – slabš. *krevsati, množica* – slabš. *drhal*.

Sinonimi, s katerimi se grobo izraža odpor do imenovane danosti, imajo oznako nizk. 'nizko'. To so pogosto izrazi, ki so v osnovnem pomenu nevtralni, vrednost 'nizko' dobijo v pomenski izpeljavi, npr.: *jesti* – nizk. *žreti, obraz* – nizk. *rilec, govoriti* – nizk. *gobcati* ipd.

Za sinonime, katerih konotativni pomen izhaja iz ocene, da so kot izrazno sredstvo nesposobni, prostaški, je v *Sinonimnem slovarju* uporabljena oznaka vulg. (npr. *blato* – vulg. *drek, ponesnažen* – vulg. *osran, spolno občevati* – vulg. *fukati* ipd). Ti sinonimi so večinoma enopomenski in povezani s tabuiziranimi vsebinami.

Časovni oznaki sta star. 'starinsko' in zastar. 'zastarelo'. Obe označujeta časovno odmaknjene sinonime, ki pa so v različnem razmerju do sodobne rabe in do pretekle splošne rabe. Oznaka star. pomeni, da je bil dani sinonim v preteklosti v splošni rabi in je še prisoten v sodobnih besedilih, vendar z označenostjo zaradi časovne odmaknjenosti, npr.: *popolnoma* – star. *popolno, razlaganje* – star. *tolmačenje, razmehčati* – star. *razmečiti*. Oznako zastar. pa imajo sinonimi, ki niso prisotni v sodobnih besedilih niti niso bili nikoli v splošni rabi (razen izjemoma kot citat z namerno označenostjo časovne odmaknjenosti), npr.: *abeceda* – zastar. *abc, avtomat* – zastar. *samogib, begunec* – zastar. *pobeg* ipd.

Časovni oznaki

SSSJ ne navaja frekvenčnih razmerij med sinonimi. Tako se oznaka redk., sama po sebi sicer pogostnostna oznaka, navaja zgolj pri sinonimih, ki so glede pogostosti v izrazito podrejenem razmerju v primerjavi z dominantnim sinonimom, npr. *barvilo* – redk. *barvina, bedenje* – redk. *čutje, begunec* – redk. *bežec*.

Pogostostna oznaka

Normativnostna oznaka neustrez. 'neustrezno' označuje sinonime, ki so razmeroma pogosti v sodobni rabi, s stališča pomenske sistemskosti in ustaljenosti poimevalnega sistema pa niso v skladu s sistemom knjižnega jezika, npr.: *medtem ko* – neustrez. *dočim, tvesti* – neustrez. *tveziti, prepuščati* – neustrez. *popuščati, preživiti se* – neustrez. *preživeti se, preizkusiti kaj* – neustrez. *poskusiti kaj* itd.

Normativnostna oznaka

Različnost besednih vrst v sinonimiji

V prikazu sinonimnih razmerij v SSSJ je na vseh področjih obvezujoče upoštevanje pomenske enakosti kot merila za sinonimno razmerje. Svojskost slovničnega pomena leksikalnih enot, ki pripadajo različnim besednim vrstam, narekuje določeno prilagodljivost merila pomenske enakosti pri posameznih besednih vrstah.

Različna predstavnost pomenske enakosti pri posameznih besednih vrstah

Pojem pomenske enakosti je pri različnih besednih vrstah predstavnost različno razviden. To ustreza različnosti, ki jo medsebojno izkazujejo besedne vrste kot znotrajjezikovna kategorizacija, ki odraža kategorizacijo predmetnosti v zunajjezikovni stvarnosti. Tako je pomenska enakost najbolj razločno predstavnost pri samostalniški besedi, kar izhaja iz pomenskih lastnosti samostalnika. Samostalnik je namreč specializiran za poimenovanje materialne in nematerialne predmetnosti; v pomenski podstavi povedi ima vlogo delovalnika in v stavčni povedi vlogo osebk ali predmeta in je v skladu s tem pomensko razmeroma neodvisen od sobesedila. Zato pri samostalniški besedi načeloma obstoji več možnosti za obstoj sinonimov, ki neproblematično ustrezajo obema meriloma za sinonimijo, pomenski enakosti in besedilni zamenljivosti. Bolj zapleteno je ugotavljanje in prikazovanje pomenske enakosti že pri glagolu, kjer je glagolski pomen odvisen od vezljivostnih določil in se sinonimi medsebojno razlikujejo v vezljivostnih lastnostih, kar pomeni določeno omejitev tudi za merilo zamenljivosti v besedilu. Prikaz sinonimije v sinonimnem slovarju mora upoštevati, da se vsebina pojma pomenske enakosti kot merilo za sinonimijo od ene besedne vrste do druge toliko razlikuje, da so v slovarskem prikazu potrebne določene prilagoditve pri posameznih besednih vrstah.

V SSSJ se omejitve besedilne zamenljivosti, ki so povezane s kategorialnimi pomenskimi lastnostmi leksikalne enote, prikazuje z obsežnejšim ponazarjanjem besedilne rabe. To je zlasti potrebno pri glagolskih sinonimih zaradi različne leksikalne uresničenosti vezljivostnih določil in pri pridevniških sinonimih zaradi različnih tipičnih jedrnih samostalnikov.

Slovenistično slovaropisno izročilo in *Sinonimni slovar slovenskega jezika*

V prvem sinonimnem slovarju slovenskega jezika so prikazana sinonimna razmerja v obsegu, kot ga omogoča siceršnje poznavanje pomenske ravnine slovenskega jezika, dostopno v slovenskih splošnih slovarjih in v slovenistični leksikološki teoriji. Praktično to pomeni, da se je pri ugotavljanju sinonimije pri vsaki leksikalni enoti upoštevalo vse doslejšnje vedenje, povezano z določanjem njenega pomena in mesta v poimenovalnem sistemu. *Sinonimni slovar slovenskega jezika* je po *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* prvi temeljni slovar z izvirno slovarsko zasnovo, ki upošteva besede in besedne zveze slovenskega jezika v obsegu osrednjega poimenovalnega fonda v celoti. Tako je to tudi prvo slovarsko delo, v katerem je bilo treba kritično upoštevati zahteve, ki jih sodobnemu razlagalnemu pomenskemu opisu narekuje razvoj slovenistične leksikologije v času od nastanka zasnove *Slovarja slovenskega knjižnega jezika* (šestdeseta leta prejšnjega stoletja).

Določljivost leksikalnega pomena

V izhodišču *Sinonimni slovar slovenskega jezika* nadaljuje slovaropisno izročilo *Slovarja slovenskega jezika*, pri katerem se leksikalni pomen (pomen besede, besedne zveze) pojmuje kot določljiva danost, utemeljena v tipičnih besedilnih uresničitvah. Zato so sinonimni nizi v SSSJ določeni s pomenom, ki je v slovarju razložen s slovarsko razlago, tipična besedilna raba pa je prikazana s slovarskimi ponazorili. Izročilu zvesto in z vse bolj razvito leksikalnopomenoslovno teorijo obogateno je v SSSJ tudi pojmovanje leksikalnega pomena. Leksikalni pomen se pojmuje kot nerazdružna povezava denotativnega pomena in kategorialnega pomena (slovnice lastnosti, skladske lastnosti) kot obvezno udeleženih ter konotativnega in pragmatičnega pomena kot neobveznih. Zato je v SSSJ s pridom izkoriščena natančnejša besednovrstna določljivost besed (kategorialni pomen). Ohranjen ter v okviru mogočega izpopolnjen je sistem zvrstno-stilnega označevanja (konotativni pomen), ki je zlasti pri opisu pomenske svojskosti sinonimov nepogrešljiv.

Ugotavljanje sinonimnih razmerij narekuje še zlasti jasno predstavo o tem, kaj je leksikalna enota, kaj je leksikalni pomen, saj je le tako mogoča verodostojna pomenska primerjava med izrazno različnimi leksikalnimi enotami. Za SSSJ so bile zato na novo pomensko določene mnoge leksikalne enote, doslej zgolj implicitno prisotne v slovarskih prikazih, zlasti iz nekaterih slovničnih kategorij: izpridevniški konverzni samostalniki, izdeležniški lastnostni pridevniki, izdeležniški stanjski pridevniki, izpridevniški prislovi, prislovne zveze, povedkovniki, členki in večbesedne leksikalne enote vseh besednih vrst. Ker je skladensko merilo v SSSJ operativno odločujoče za prikaz leksema v samostojni iztočnici, je v primerjavi s SSKJ povečano število homonimnih iztočnic, ne da bi to pomenilo v primerjavi s SSKJ spremenjeno pojmovanje homonimije. Stalne besedne zveze so eksplicitno izražene kot samostojne leksikalne enote. Pridevniška kategorialnost je pri posameznem pridevniškem leksemu prikazana v skladu s pomenom in rabo, kot sta relevantna pri danem pridevniku v posameznem sinonimnem razmerju.

Na novo določene leksikalne enote

Tako v zasnovi kot v slovaropisni uresničitvi *Sinonimni slovar slovenskega jezika* upošteva vse doslejšnje pomenoslovno in slovaropisno védenje v zvezi s pojmovanjem in slovarskim prikazom leksikalnih enot slovenskega jezika. Nekatere leksikalnopomenoslovne ugotovitve so v tem slovarju prvič upoštewane v slovarskih opisih slovenskega jezika, zato je slovar med drugim večstransko uporabno gradivo za prihodnje slovarje. Sicer se zasnova prvega sinonimnega slovarja slovenskega jezika podreja cilju, da je slovar odprt za čim bolj obsežen in izčrpen nadaljnji prikaz leksikalne sinonimije slovenskega jezika in da v prihodnosti omogoča neovirano dopolnjevanje in izpopolnjevanje.

Zasnova za prihodnost

sinonimni niz dominante	<p>izvir -a m</p> <p>1. kraj, kjer voda priteka iz zemlje na površje <i>iti k izviru</i></p> <p>□ izvirek □ zastar. izvirališče □ ekspr. izvirkček □ knj.izroč. izvirnica</p> <p>□ knj.izroč. vreclec □ knj.izroč. vrelc □ nar. vretina □ star. žveplenica</p> <p> izvir vode z žveplovim vodikom </p>	slovarsko ponazorilo
razlaga	<p>♦ 1. kraški izvir □ geogr. bruhalnik □ geogr. estavela □ geogr. kropa</p> <p>□ geogr. obrh □ nar. retje □ nar. vretje □ geogr. vrulja 2. mineralni izvir</p> <p>□ mineralni vreclec □ slatina □ slatinski vreclec 3. slani izvir □ slani vreclec □ knj.izroč. solnati vreclec</p>	sinonimni niz besednozvezne dominante
besednozvezna dominantna	<p>2. voda, ki priteka iz zemlje na površje <i>Zaradi suše je izvir presahnil</i> □ izvirek □ vir □ ekspr. izvirkček □ ekspr. virček □ studenec</p> <p>□ vreclec voda, ki priteka z veliko silo </p> <p>♦ topli izvir □ knj.izroč. terma □ termalni izvir □ termalni vreclec</p> <p>□ knj.izroč. toplica □ topli vreclec</p> <p>GLEJ ŠE izvirati 1 vir 2</p>	slovarska oznaka
iztočnični del	<p>odeja -e ž tekstilni izdelek za odevanje, pokrivanje <i>pokriti se z odejo</i> □ pog. deka² □ zastar. gunj □ pog. koc □ nar. koca □ knj.izroč. odelo</p> <p>□ knj.izroč. odevka □ neknoj. pog. plahta □ nar. pokrovec □ odejica</p> <p>□ pernica prešita odeja, napolnjena s perjem, puhom </p> <p>□ plimo prešita odeja, napolnjena s puhom </p> <p>♦ 1. konjska odeja □ neknoj. pog. konjska plahta 2. prešita odeja</p> <p>□ neknoj. pog. kovter 3. vet. podsedelna odeja □ vet. podsedlica</p> <p>□ knj.izroč. šabraka</p> <p>GLEJ ŠE prevleka 1♦ sneg spatii ♦</p>	delni sinonim z lastnim nizom
dopolnjevalne kazalke		delni sinonim z dopolnjevalno razlago
večbesedni sinonim	<p>glasbilo -a s priprava za proizvajanje tonov <i>igrati na glasbilo</i></p> <p>□ glasbeni instrument □ instrument² □ star. godalo □ pog. inštrument</p> <p>□ zastar. sviralo □ slabš. škripalo zlasti violina </p> <p>♦ glasbila s strunami □ glasbila na strune □ glasb. strunska glasbila</p> <p>PODPOMENKE godalo, pihalo, tolkalo, trobilo</p>	enobesedni sinonim
pomenska enota	<p>boléti -ím nedov.</p> <p>1. s smiselnim osebkom v tožilniku izraža, da ima kdo bolečine v delu telesa, ki ga imenuje samostalnik v stavčnem osebku ali v prislovnem določilu <i>Trebuha me boli; V trebuhu me boli</i> □ otr. bubati</p> <p>□ ekspr. dajati <i>Križ ga daje; V križu ga daje</i> □ ekspr. rezati <i>V prsih me reže</i></p> <p>PODPOMENKE 1. 'imeti ostre, ponavljajoče se bolečine' bosti, cukati, kljuvati, trgati, zbadati 2. 'imeti ostre, pekoče bolečine' grebsti, peči, pekliti, praskati, rezati, skeleti, ščepeti, žgati 3. 'imeti rahle bolečine' ščemeti 4. 'imeti sunkovite bolečine' črvičiti, krotovičiti, ščipati, viti¹, zvijati 5. 'imeti tope bolečine' stiskati¹, tiščati</p>	snopna razlaga besedilnih zamenljivk
zaporedna številka pomenske enote	<p>2. s smiselnim osebkom v tožilniku, ekspr. vzbujati duševne bolečine </p> <p><i>Krivica ga boli</i> □ ekspr. peči □ ekspr. skeleti □ ekspr. stiskati¹ □ ekspr. tiščati</p> <p>□ ekspr. žgati</p>	besedilna omejitev
	<p>na hrbtu nač. prisl. zv. pri prenašanju bremena izraža, da se kaj nosi tako, da se namesti na hrbet <i>Najlažje je, če tovor nosiš na hrbtu</i></p> <p>□ zastar. oprtav □ star. oprtiv</p>	pomensko pojasnilo
	<p>izgovoriti -ím dov. kaj izoblikovati glasove z govornimi organi </p> <p><i>To ime je težko izgovoriti</i> □ izreči □ ekspr. reči <i>Težko reče r</i></p> <p>PODPOMENKE izdaviti, izgolčati, izgoltati, izgrčati</p> <p>GLEJ ŠE izreči opravičiti 1 povedati reči 1 umolkniti</p>	slovarsko ponazorilo pri členu niza

hrulíti in hrúlití -im nedov. *koga* | grobo, glasno izražati nezadovoljstvo s kom | *Pazniki so hrulili jetnike* □ ekspr. **dreti se** *na koga*
□ ekspr. **nadirati** □ slabš. **obžirati** □ slabš. **ožirati** □ ekspr. **zadirati se** *na koga*
□ ekspr. **zdirati se** *na koga*

vezljivostna oznaka pri dominantni iztočnici

vezljivostna oznaka pri členu niza

slovarski sestavek z nizom besednozvezne dominante (brez pomenske enote)

nasíp -a m
• **1. obrambni nasip** □ star. brambni nasip □ star. bran¹ □ redk. obrambni okop □ zastar. šance **2. zajezitveni nasip** □ knj.izroč. zajezni nasip

niz besednozvezne dominante, pomensko povezan z razloženim pomenom

bóben -bna m | glasbilo v obliki valja, ki ima na obeh straneh napeto kožo | *udarjati na boben* □ ekspr. **bobenček** □ ekspr. **bobnič**
♦ **vojaški boben** □ star. soldaški boben □ zastar. tambur
• teh. **verižni boben** □ teh. verižnik²
GLEJ ŠE igrati 2•1 | obubožati 1 | pištola •2 | propasti 2•1 | zaigrati 2•1

niz besednozvezne dominante brez pomenske povezave z razloženim pomenom

kazalčna iztočnica

mrvíca -e ž ▶ drobec | drobtina | malenkost 2 | malo² 1, 3

ciljne dominante

osnovna iztočnična oblika

melísnica -e ž | bombon z dodatkom olja melise | *lizati melisnico*
□ star. **melisna jagoda**

obrazilo

besednovrstna oznaka

izgovor

output -a [áutput] m ▶ izhod 3 | prispevek • | rezultat²

številka pomena kot mesto sklica

razdelek besednozvezne dominante kot mesto sklica

podpomenke kot besedilne zamenljivke

odprtína -e ž | nezapolnjeni prostor v čem | *narediti odprtino*
v zidu □ star. **duplja** □ ekspr. **okno okno rova** □ knj.izroč. **predor**
□ knj.izroč. **predrtina** □ knj.izroč. **vrlina²** *vrlina vrat* □ ekspr. **zijalo široka zijala dimnikov ...**

številka homonima pri členu niza

PODPOMENKE **1.** nosna odprtina, ustna odprtina, ušesna odprtina, zadnjična odprtina ↗ **2.** okenska odprtina ↗, vratna odprtina **3.** izrez, prebodna odprtina, predrtina, reža
GLEJ ŠE izrez 2•2 | luknja 1 | reža | zvočnica

podpomenka z lastnim sinonimnim nizom

povedkovniki kot besedilne zamenljivke

bíster -tra -o prid. | ki je sposoben hitro dojemati, prodorno misliti | *bister učenc* □ knj.izroč. **bistroglav** □ knj.izroč. **bistrogled**
□ knj.izroč. **bistroumen ...**

POVEDKOVNIK **1.** bistra glava, bistra glavica, bistr, bistroglavec, bistroumnež, brihtnež, bučica, glava, glavica¹, klasa, luč **2.** bistré glave, bistré glavice, dobre glave, ne nerodne glave, odprte glave, prebrisane glave, umne glave, urne pameti
GLEJ ŠE čist¹ 2 | hiter 2

številka homonima pri ciljni dominantni

številka homonima pri iztočnici

blízu¹ prostor. prisl. | izraža majhno prostorsko oddaljenost |
Njeni starši stanujejo blizu □ **nedaleč** □ v bližini □ v okolici
□ ekspr. **na dosegu roke** □ knj.izroč. **streljaj daleč** □ knj.izroč. **v bližavi**
□ star. **v obližju** ■ protip. **daleč¹**
GLEJ ŠE bližje | daleč¹ 1 | poleg¹ | posnetek •1

protipomenka

ciljne dominante pri dopolnjevalnih kazalkah

aer. aeronavtika
 agr. agronomija
 alp. alpinistika
 anat. anatomija
 antr. antropologija
 arheol. arheologija
 arhit. arhitektura
 astrol. astrologija
 astron. astronomija
 avt. avtomobilistika
 biblio. bibliotekarstvo
 biol. biologija
 bot. botanika
 brezoz. brezosebno
 cel. količ. zaim. celostni količinski zaimek
 cilj. prostor. prisl. ciljni prostorski prislov
 cilj. prostor. prisl. zv. ciljna prostorska prislovna zveza
 čas. količ. prisl. časovni količinski prislov
 čas. prisl. časovni prislov
 čas. prisl. zaim. časovni prislovni zaimek
 čas. prisl. zaim. zv. časovna prislovna zaimenska zveza
 čas. prisl. zv. časovna prislovna zveza
 čas. vez. časovni veznik
 čas. vez. zv. časovna vezniška zveza
 čeb. čebelarstvo
 člen. članek
 člen. zv. členkovna zveza
 čustvov. člen. čustvovalni članek
 dodaj. člen. dodajalni članek
 dodaj. člen. zv. dodajalna členkovna zveza
 domnev. člen. domnevnostni članek
 dop. vez. dopustni veznik
 dov. dovršni glagol
 dov. in nedov. dvovidski glagol
 družb. družboslovje
 dvodelna vez. zv. dvodelna vezniška zveza
 ed. ednina
 ekon. ekonomija
 ekspr. ekspresivno
 elektr. elektrotehnika
 evfem. evfemistično
 farm. farmacija, farmakologija
 film. filmska dejavnost
 filoz. filozofija
 fin. finančništvo
 fiz. fizika
 fot. fotografska dejavnost
 friz. frizerstvo
 gastr. gastronomija
 geod. geodezija
 geogr. geografija
 geol. geologija
 geom. geometrija
 glasb. glasba
 glav. štev. glavni števniki
 gled. gledališka dejavnost
 gost. gostinstvo
 gozd. gozdarstvo
 grad. gradbeništvo
 igr. igralništvo
 iron. ironično
 ist. zaim. istostni zaimek
 izvzem. člen. izvzemalni članek
 jezikosl. jezikoslovje
 kaz. prisl. zaim. mestovne bližnjosti kazalni prislovni zaimek mestovne bližnjosti

kaz. prisl. zaim. kazalni prislovni zaimek
 kaz. zaim. kazalni zaimek
 kem. kemija
 knj.izroč. knjižnoizročilno
 količ. zaim. količinski zaimek
 kor. koreografija
 kozm. kozmetika
 kratn. prisl. kratnostni prislov
 kratn. prisl. zv. kratnostna prislovna zveza
 les. lesarstvo
 lit. literatura
 ljubk. ljubkovalno
 ločil. štev. ločilni števniki
 lov. lovstvo
 m samostalnik moškega spola
 m mn. množinski samostalnik moškega spola
 mat. matematika
 med. medicina
 medm. medmet
 medm. zv. medmetna zveza
 mer. količ. prisl. merni količinski prislov
 mer. prisl. merni prislov
 mer. prisl. zaim. merni prislovni zaimek
 mer. prisl. zv. merna prislovna zveza
 mestov. prostor. prisl. mestovni prostorski prislov
 mestov. prostor. prisl. zaim. mestovni prostorski prislovni zaimek
 mestov. prostor. prisl. zv. mestovna prostorska prislovna zveza
 metal. metalurgija
 meteor. meteorologija
 min. mineralogija
 mitol. mitologija
 m mn. množinski samostalnik moškega spola
 mn. množina
 mn. v sin. nizu množinskost samo v sinonimnem nizu
 mnog. zaim. mnogostni zaimek
 mont. montanistika
 nač. prisl. načinovni prislov
 nač. prisl. zv. načinovna prislovna zveza
 namer. prisl. namerni prislov
 namer. prisl. zv. namerna prislovna zveza
 nar. narečno
 narodp. narodopisje
 nav. mn. navadno v množini
 navez. člen. navezovalni članek
 nedol. količ. štev. nedoločni količinski števniki
 nedol. prisl. zaim. nedoločni prislovni zaimek
 nedol. štev. nedoločni števniki
 nedol. zaim. nedoločni zaimek
 nedov. nedovršni glagol
 nedov. in dov. dvovidski glagol
 neknj. pog. neknjižno pogovorno
 nestrok. nestrokovno
 neustrez. neustrezno
 nik. člen. nikalni članek
 nik. zaim. nikalni zaimek
 nizk. nizko
 num. numizmatika
 obl. oblačilna stroka
 obrt. obrtništvo
 omej. člen. omejevalni članek
 omej. člen. zv. omejevalna členkovna zveza
 os. zaim. osebni zaimek
 otr. otroško
 ozir. zaim. oziralni zaimek
 ozirn. prisl. ozirni prislov

ozirn. prisl. zv. ozirna prislovna zveza
 pal. paleontologija
 papir. papirništvo
 ped. pedagogika
 pesn. pesniško
 petr. petrologija
 pisar. pisarniško
 pog. pogovorno
 pojasnj. vez. pojasnjevalni veznik
 polit. politika
 poljubn. prisl. zaim. poljubnostni prislovni zaimek
 poljubn. prisl. zaim. zv. poljubnostna prislovna zaimenska zveza
 poljubn. zaim. poljubnostni zaimek
 poljubn. zaim. zv. poljubnostna zaimenska zveza
 poljud. poljudno
 pomor. pomorstvo
 poslov.-uprav. poslovno-upravno
 posnem. medm. posnemovalni medmet
 posnem. medm. zv. posnemovalna medmetna zveza
 poudar. člen. poudarni členek
 poudar. člen. zv. poudarna členkovna zveza
 povdk. povedkovnik
 povdk. zv. povedkovniška zveza
 pozdravn. medm. pozdravni medmet
 pozdravn. medm. zv. pozdravna medmetna zveza
 pp. podpomenke
 prakt. sp. praktičnosporazumevalno
 pravn. pravniško
 predl. predlog
 predl. zv. predložna zveza
 presoaj. člen. presojevalni členek
 presoaj. člen. zv. presojevalna členkovna zveza
 prid. pridevnik
 primer. prisl. primerjalni prislov
 primer. vez. primerjalni veznik
 prisl. prislov
 prisl. zaim. prislovni zaimek
 prisl. zv. prislovna zveza
 prostor. prisl. prostorski prislov
 prostor. prisl. zv. prostorska prislovna zveza
 prvi del nedol. zaim. zv. prvi del nedoločne zaimenske zveze
 psih. psihologija
 psiht. psihiatrija
 ptt. pošta
 publ. publicistično
 rač. računalništvo
 rad. radiotehnika
 razpolož. medm. razpoloženski medmet
 redk. redko
 rib. ribištvo
 s. samostalni srednjega spola
 s mn. množinski samostalni srednjega spola
 slabš. slabšalno
 sleng. slengovsko
 smer. prostor. prisl. smerni prostorski prislov
 smer. prostor. prisl. zaim. smerni prostorski prislovni zaimek
 smer. prostor. prisl. zv. smerna prostorska prislovna zveza
 soc. sociologija
 soglaš. člen. soglašalni členek
 spodbuj. člen. spodbujevalni členek
 star. starinsko
 strojn. strojništvo
 strok. strokovno
 svoj. zaim. svojilni zaimek
 šah. šahovsko

šalj. šaljivo
 šol. šolstvo
 šport. športno
 štev. števniki
 teh. tehnika
 tekst. tekstilstvo
 tisk. tiskarstvo
 trg. trgovsko
 tur. turizem
 um. umetnost
 urad. uradovalno
 usnj. usnjarstvo
 velel. medm. velelni medmet
 velel. medm. zv. velelna medmetna zveza
 ver. versko
 verjetn. člen. verjetnostni členek
 vet. veterina
 vez. veznik
 vez. zv. vezniška zveza
 vezal. vez. vezalni veznik
 voj. vojaštvo
 vpraš. člen. vprašalni členek
 vpraš. člen. zv. vprašalna členkovna zveza
 vpraš. zaim. vprašalni zaimek
 vpraš. zaim. zv. vprašalna zaimenska zveza
 vrst. zaim. vrstni zaimek
 vrtn. vrtnarstvo
 vulg. vulgarno
 vzes. vzneseno
 vzročn. prisl. vzročnostni prislov
 vzročn. prisl. zv. vzročnostna prislovna zveza
 zadržk. člen. zadržkovni členek
 zaim. zaimek
 zal. založništvo
 zapored. prisl. zaporednostni prislov
 zastar. zastarelo
 zgod. zgodovina
 zool. zoologija
 ž. samostalni ženskega spola
 ž mn. množinski samostalni ženskega spola
 žarg. žargonsko
 žel. železnica
 3. os. tretja oseba

Znaki

- sinonim; delni sinonim z dopolnjevalno razlago
- protipomenka
- delni sinonim z lastnim sinonimnim nizom; besedilna zamenljivka z lastnim sinonimnim nizom
- ▶ razdelek ciljnih dominant v kazalčnem slovarskem sestavku
- | ločilo med naštevanimi ciljnih dominantami
- ◆ razdelek z besednozveznimi dominantami znotraj pomenske enote
- razdelek z besednozveznimi dominantami, ki ni povezan s pomensko enoto